TARİH Konuşuyor

CİLT : 7
SAYI : 37
125 KURUŞ
ŞUBAT 1967

ŞEYH SAİT

ŞİMDİ akfil ALAN

OTOMOBİL KAZANIYOR

8

TALİHLİYE OTOMOBİL

400

TALİHLİYE AKFİL KUMAŞI

AKFİL kumaşı veya AKFİL'den mamul eşya alırken Satıcıdan İkramiye kuponunu isteyiniz. Kuponun yeşil tarafını doldurup "Akfil İkramiye Servisi, Bakırköy-İstanbul" adresine postalayınız. *(Not: İsteyenlere, müracaatı üzerine tam izahname gönderilir.)*

Hakiki AKFİL kumaşlarının kenarlarında AKFİL markası basılıdır

ŞİMDİ akfil ALAN

OTOMOBİL KAZANIYOR

8
TALİHLİYE
OTOMOBİL

400
TALİHLİYE
AKFİL KUMAŞI

AKFİL kumaşı veya AKFİL'den mamul eşya alırken Satıcıdan ikramiye kuponunu isteyiniz. Kuponun yeşil tarafını doldurup "Akfil İkramiye Servisi, Bakırköy-İstanbul" adresine postalayınız. (Not: *İsteyenlere, müracaatı üzerine tam izahname gönderilir.*)

Hakiki AKFİL kumaşlarının kenarlarında AKFİL markası basılıdır

TARİH Konuşuyor

CİLT : 7
SAYI : 37
125 KURUŞ
ŞUBAT 1967

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 7 SAYI : 37 ŞUBAT : 1967 FİATI : 125 KRŞ.

Sahibi, Yazışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 73-A Tarih Yayınları
Telefon : 22 78 10

Murabere ve para gönderme adresi
Posta Kutusu 67
İSTANBUL

ABONE ŞARTLARI
Yıllık 12 lira. Dış Ülkelere iki mislidir.

Bu sayı, İstanbul'da Halk Basımevinde dizilip basılmıştır.

Klişeler Akın Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Karadeniz Matbaasında basılmıştır.

Aboneler için her yıl maliyetine, pantazot cild kapakları verilmektedir.

İçlerinden Birisi

TANZİMATIN bizde, kendi kendine yetiştirme veya, lâyık olanları elinden tutma faziletinin kapısını açtığı unutulmaması şart gerçektir: Beş defa Sadrazam (başvekil) olabilmiş Mütercim Rüştü Paşa, bu kişiler arasında idi : Ayancıklı bir kayıkçının oğlu idi. Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra açılan mektebe imtihanla girdi, çavuşluktan yükselerek 32 yaşında miralay (albay), 34 yaşında Mirlivâ (general) olabildi. Kendi imkânlarıyla Arapça, Farsça, mükemmel Fransızca öğrendi. MÜTERCİM unvanı, Bab-ı Seraskeride, Fransızca tercümanı olmasından dolayıdır. 1859, 1866, 1872, 1876, 1878 de olmak üzere beş defa hükümet reisliği yaptı.

1866'daki sadaretinden sonra Mütercim Rüştü Paşa, uzun zaman menkûb ve mazul kalmıştı. Sahilhanesinde bir çeşit sürgün hayatı yaşıyorken devlet idaresini durmadan tenkid ederdi. Birgün, devrinin meşhur siması Menas Efendi ile sohbet sırasında yine tenkidlerle kendisinden geçmişken, zarif ve nüktedân Menas Efendi dayanamadı :

"— Paşa Hazretleri... Siz de iktidarda idiniz, Bu buyurduğunuz kusurları ol zaman niçin ıslâh etmediniz?" diyebildi ve heyecandan nefesi kesik cevap bekledi...

Mütercim Rüştü Paşa güldü :

"— Bak Menas Efendi, ne oluyor, **dedi.** Biz dışarda iken devlet teknesinin baştan kara olma yolunda bulunduğunu görüyoruz da, içine girdik mi, bakıyoruz ki oradakiler rotalarının doğru olduğu inancı içinde vur patlasın, çal oynasın bir hengâmedir gidiyor... Önce aman zaman diyoruz, amma kâr etmeyince duramıyoruz, bu dayanılmaz âleme ayak uydurarak katılıyoruz, hatta geç kalmışız, ah'la vah'la kaybettiğimiz zamanı telâfi edelim diye bu kervanın başına geçiyoruz... Tenkide de sıra kervan başılığı kaybettiğimiz zaman geliyor!.."

Ve, Mütercim Rüştü Paşa, politikacının felsefesi'ni **cildler dolusu kitaplardan daha veciz anlatan itirafından sonra İKİ DEFA daha sadrazam oldu!**

Hele sonuncu sadaretinde bir cümlesi var ki, şâheserdir : Sultan Hamid, 1878 de kendisini zorla sadrazam yapmış, amma bir hafta sonra da azletmiş!.. Hiç istemiyerek geldiği sadaret için ayrılırken şöyle demiş :

"— Bizimki bu sefer vezaret değil, rezalet oldu!.."

Mütercim Rüştü Paşa, 1882 şubatında, Manisa'daki çiftliğinde, meşhur Çadırköşkü mahkemesine sanık olarak sevkedileceği gün öldü ve Mithat Paşa gibi idama mahkûm edilmekten Azrail'in lutfu ile kurtuldu. Bu ay, ölümünün seksen beşinci yıl dönümüdür.

Hiç olmazsa arkasından, gülme ile ağlama arasında serbest bırakan yukarıdaki iki FIKRA'sını mirâs bıraktı...

Bu kadar cömert olamıyanların doğum - ölüm günleri devlet sâlnameleri'nin **cildlerini doldurur!** — K u t a y

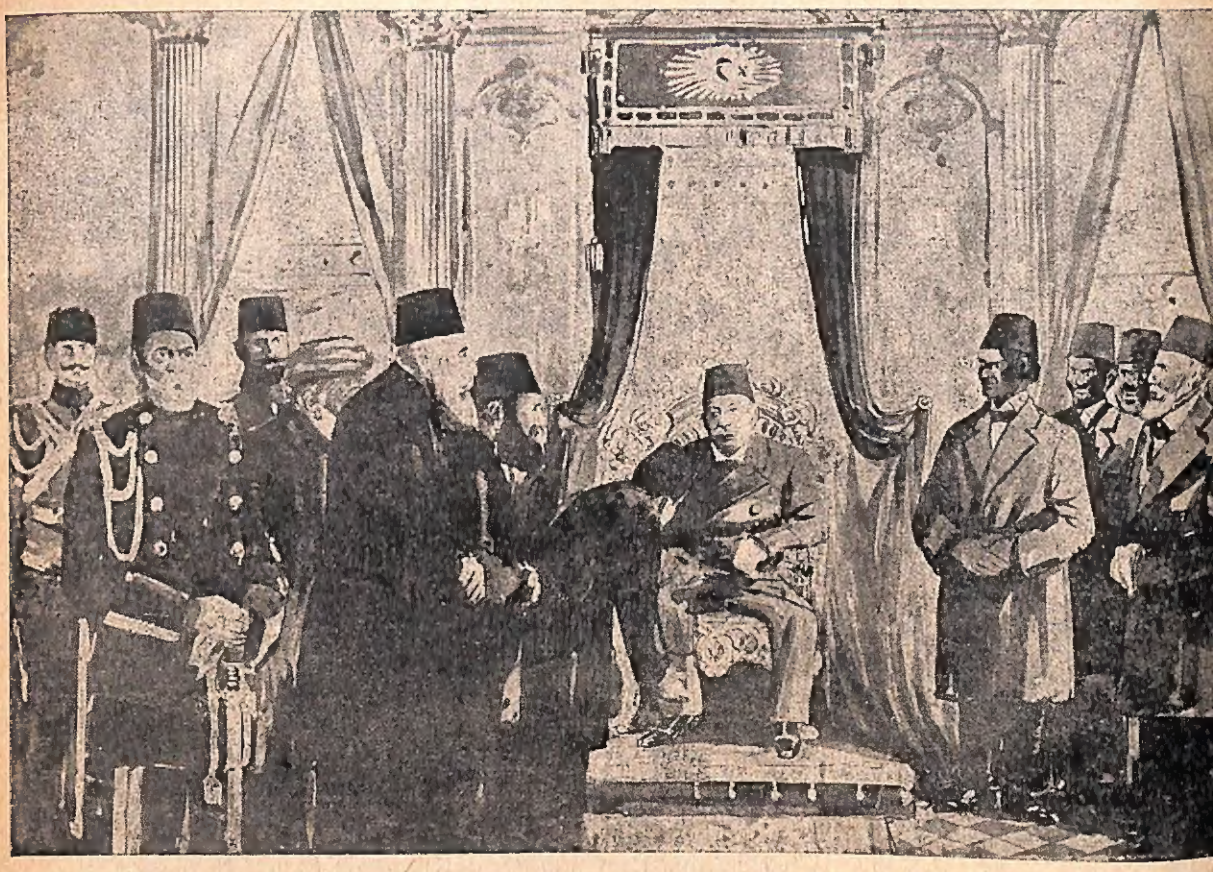

SULTAN REŞAD'a Bİ'AT **Sultan Reşad'ın kendisi için en sık kullandığı tâbir "Meşrutiyet-i hakikiyenin ilk padişahı" idi. Sultan İkinci Abdülhamidden sonra tahta geçmesi, ülkede ve dünyada geniş bir ilgi uyandırmıştı. Merasimden hoşlanmamasına rağmen, hadiseler kendisini saltanat devrinde dağdağalı bir hayatın içine sürükledi. Yukarıdaki klişe, Bab-ı Seraskerî'de (Harbiye Nezareti, bugünkü İstanbul Üniversite binası) yapılan bi'at merasimini gösteren temsilî resimdir.**

İttihad ve Terakki'nin Vahidüddin Efendi'yi Veliahd yapmamak için Teşebbüsü ve sonrası

YAZAN : CEMAL KUTAY

İttihad ve Terakki iktidarının, veliahd Yusuf İzzeddin Efendinin babası Sultan Aziz'in ölümüne aynen benziyen facialı şekilde, makasla şâh damarlarını kesip intihar etmesine kadar, resmî hüviyeti Osmanlı Sarayını dolduran şehzadelerden birisi olmaktan ileri gitmiyen Vahidüddin Efendi ile meşgul olmadığı bir hakikattir.

Sultan İkinci Abdülhamid'den sonra, Sultan Beşinci M. Reşad, PADİŞAHLIK MÜESSESESİ'ni, İngiltere'deki şartlı monarşiye benziyecek şekilde, sadece unvan ve merasim varlığı haline getirmek istiyen İttihad ve Terakki için ideal bir Padişah'tı. Altmış üç yaşına kadar, bilhassa son yirmi beş seneyi, çok sıkı kontrol altında geçiren ve belki bu uzlet hayatı neticesinde Mevleviliğe sülûk eden Sultan Reşad, vatanperver, temiz kalbli, çok nazik, merhametli, fakat o buhran günlerinde memleket idaresinin gerektirdiği azim ve iradeden mahrum bir insandı. Başmabeyincisi rahmetli Lutfi Simavî Beyin hatıralarında anlattığına

göre de, birçoklarının zannı hilâfına, tahmin edildiğinden daha kültürlü ve bilgili idi. Balkan Harbinin facialı günlerinde, Birinci Dünya Savaşına girdiğimiz buhran devrelerinde Harem dairesine bile gitmeden, arz odasındaki divana uzanır, sabahlarmış... Trablusgarb'in, İtalyanlar tarafından devletler hukuku ve insanî münasebetlere sığmıyan barbarlıkla işgali sırasında, hükümetin aczine dertlenir, kendisine el altından başvuran genç zabitleri teşvik edermiş. Hatta, Enver Beyin (Paşa) Naciye Sultanla evlenmesi aleyhinde Saray içindeki cereyanı şu mucib sebeple durdurmuş :

"— O, (yani Enver Paşa), **Trablusgarbe ilk koşanlar arasında idi. Hükümetin yapamadığını başaran bu genç zabitlere kırk kızım olsa, kırkını birden veririm... Bizim buradaki kozmotikli cici damadlardan ne hayır gördük?"**

Sultan Reşad hayatta iken ve Yusuf İzzeddin Efendi de veliahdı, yani, Padişahın ölümü ile yerine geçmesi kararlı Hanedân mensubu iken hiç kimsenin hatırına, saltanata geçeceklerin şahsı üzerinde meşgul olmak gelmiyordu. Zaten Sarayın kudret ve nüfuzu da, Bab-ı Âli ile İttihad ve Terakki Umumî Merkezi arasında taksim edilmişti.

VELİAHD YUSUF İZZEDDİN EFENDİ İNTİHAR EDİYOR

Bu sükûnet statükosunun muhafazası, veliahd Yusuf İzzeddin Efendinin intiharına kadar devam etti...

Marazî hastalığı ve tedavisi imkânsız vehmi olan Yusuf İzzeddin Efendi, önce tahta geçme hakkının elinden alınacağından, daha sonra öldürüleceğinden öylesine emin bulunuyordu ki, bu vehmi, kendisini huzursuz etmekle kalmamış, başta Padişah amcazadesi Sultan Reşad olarak, Sadaret makamına gelen her şahsiyetten şifahî ve yazılı **sened almıya** kadar varmıştı.

Babası Sultan Aziz'in feci ölümünde 19 yaşında olan Yusuf İzzeddin Efendi, 1908'e kadar, Hanedânın diğer âzaları gibi sıkı bir mürakabe ve tarassud altında yaşamıştı. Annesi Dürrünev Kadınefendinin anlattığına göre, aşırı vehmi babasının ölümünden sonraki hadiselerin tesiriyle gelişmişti. Sultan Mecid'in dört oğlu da, birbirlerini takiben tahta namzed idiler: Evvelâ Beşinci Sultan Murad'ın doksan üç günlük bedbaht saltanatı buhranlar içinde bitivermiş, onu takiben Sultan İkinci Abdülhamid'in otuz üç senelik uzun tâcidarlığı devri başlamıştı. Onun veliahdı ise, yine Sultan Mecid'in oğlu olan Mehmet Reşad Efendi idi. Sonra, yaş itibariyle sıra kendisinindi amma, Yusuf İzzeddin Efendiye göre, kendisine bu hak tanınmıyacak, **evlâd-ı ekber = büyük oğul** sistemi değiştirilecek ve kendisinden sonra sıra bekliyen Vahidüddin Efendi veliahd olacaktı. Halbuki aslında, böyle bir kararı alabilecek olanların hatırına hiç gelmiyen Hânedan âzası da, Yusuf İzzeddin Efendinin şüphesini körükliyen Vahidüddin Efendi idi!

1910 da, İngiltere Kralı Yedinci Edvard'ın ölümü üzerine cenaze merasiminde hazır bulunmak üzere gönderilen heyete riyaset ederek Londra'ya giden Yusuf İzzeddin Efendi, yaptığı bu yurt dışı seyahatte müsbet intiba bırakmış, dönüşünde Paris askerî manevralarında bulunmuş, Viyana, Peşte, Belgrad ve Sofya'da Kral aileleriyle temas etmiş, oldukça uzun süren bu seyahat âsabı üzerine de dinlendirici şifâ tesirleri getirmişti. Fakat, 1915 senesinin haziranında, anî bir buhran sonunda, aynen babası gibi, bilek damarlarını keserek intihar edince, hadise sadece veliahdlık makamının boşalmasıyla kalmamış, yaşı ve sıhhî durumu dolayısiyle çok yaşıyamıyacağı anlaşılan Sultan Reşad'ın halefinin kim olacağı meselesini, bu makama getirilecek şahsiyetle olan ilgiler ve beklemeler bakımından günün meselesi yapıvermişti!

SULTAN MURAD'IN SEVGİSİ

Osmanlı Hanedânına mensup şahsiyetlerin şahsî kaderlerinde, memleketin mukadderatı ile yakın alâka vardır.

Aralarında değersiz, makamına gayr-ı lâyık insanlar çıkmış olması, bu, özü yüzde yüz Türk, dünyanın en büyük ve haşmetli İmparatorluklarından birisini kurmuş, kahraman, bilgili, hatta sahalarında dâhî denecek muhterem şahsiyetler yetiştirmiş, Batı Türklerine en uzun ömürlü devleti, şan ve şerefle armağan etmiş büyük soy'un yüceliklerini daima minnetle anmamıza mani teşkil

edemez. İkinci Osman, Üçüncü Selim gibi Han'lar, önce tahtlarını, sonra canlarını verdikleri medeniyet ve devre ulaşabilme yollarının şehidi olmasalardı, Türk milletinin kalbinde hürmet mevkiini muhafaza edebilmiş olan bu sülâle, İmparatorluğumuzun kurtuluşu için esas mesned olabilirdi. Beşinci Sultan Murad da, kültür ve iyi niyet, hürriyetçilik ve medeniyetçilik bakımından, devrinin mümtaz bir tâcidarı olmıya yeterli hasletlere sahipti. Öyle ki, amcası Sultan Aziz'in 1867 Avrupa seyahatinde beraberinde iken, Londra'daki kabul resminde Kraliçe Viktorya'nın dikkatini çekmiş, bir İngiliz prensesi ile evlenmesi tek lif edilecek kadar müsbet intiba yaratmıştı. Hariciye Nazırı Fuad Paşa ve Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşaların ısrarlı ricalarına rağmen, devletin dış siyasetini Büyük Britanya İmparatorluğu mihverine bağlıyabilecek olan bu imkân, şahsî rekabet ve çekememezlik duygularının zebunu olarak gerçekleşememişti.

Doksan üç günlük elemli saltanatından sonra, asabî rahatsızlığının saltanatına mâni olacağı anlaşılarak tahttan indirilmiş olan Sultan Beşinci Murad, iki yıl içinde tamamen iyileşmesine rağmen, küçük kardeşi Sultan Hamid tarafından kapatıldığı Çırağan Sarayında, bu tarihten sonra yirmi yedi yıl devam etmiş ömrü içinde bir kerecik dahi çıkamamış, bir nevi mahbes hayatı geçirmişti. Ali Suavî baskınından sonra

İttihatçılar, Sultan Hamid ve sonrası

İttihad ve Terakki Liderlerinin Sultan Hamid'den izahı ve açık olarak isimlendirilmesi güç bir çekinme duygusu ile daima şüphelendikleri bir gerçektir. Sultan Hamide yedi, İttihad ve Terakkiye de iki defa sadrazamlık yapmış olan Said Paşa, hatıratında bu gerçeği çeşidli hadiseler halinde anlatır ve 31 Mart hadisesinden sonra Hareket Ordusunun gölgesi altında Yeşilköydeki Yat Kulübde toplanan Mebusan ve Ayan Meclislerinin müşterek toplantısında başkanlık makamında iken Sultan Hamid'in hal'i hakkındaki kararı kendisinin aceleye getirerek kabul ettirdiği ittihamlarını reddeder.

★ ★ ★

Sultan Reşad : "— Ben Meşrutiyetin hakikî ilk padişahıyım." derken, hakikaten samimî idi: Hâkim olan siyasî fırkanın takib ettiği siyasete müdahale etmeyi, Kanun-u Esasînin hükümlerine aykırı saymanın rahatı içindeydi. Bir gün, Başmabeyincisi olan Lutfi Simavî Beye, iradeleri imzaladığı arz salonundaki kanapeyi göstermiş :

"— Bu iradeleri tasdikten sonra zaman oluyor ki, şuraya oturuyor, dahıyor ve kendi kendime bu gençlere — Sultan Reşad İttihadcılar için çok zaman bu tâbiri kullanırmış... — Her dediklerine evet demenin ne derece doğru olup olmadığını düşünüyorum. Sonra da Hünkâr hatırıma geliyor.."

Sultan Reşad'ın "Hünkâr" dediği de Sultan Hamid idi. Kendisinin veliahtlık devresi olan çeyrek yüz yılı aşkın zaman içinde, iki kardeş, sadece altı defa karşılaşmışlardı. 1897 Osmanlı - Yunan muharebesinden sonra Avrupada faaliyetlerini gün geçtikçe arttıran Jön - Türk'lerin Veliahd Reşad Efendi ile gizlice münasebette bulunduklarına dair Paris Sefiri Salih Münir Paşanın ısrarlı ikazları, köşesinde Mesnevî okumakla vakit geçiren ve çok ender sokağa çıkması büyük hadiselere, sayısız jurnallere sebep olan Reşad Efendi ile ağabeyisi Sultan Hamid'in arasındaki münasebetleri hemen hemen tamamen ortadan kaldırmıştı. Yine Lutfi Simavî Beyin kaydettiğine göre bu uzaklaşmaya mukabil, Sultan Hamid, küçük kardeşleri Vahidüddin Efendi ile daha yakın münasebetler kurmuştu.

Osmanlı devletinin son sadrazamı olan ve hem Sultan Hamid, hem Sultan Reşad, ve en nihayet Sultan Vahidüddin devrinde de Hariciye Nazırlığı, Sadrazamlık, Büyük Elçilik gibi vazifelerde bulunan Tevfik Paşa, Sultan Hamid'in Şehzade Vahidüddin Efendiyi, Reşad Efendiye tercih ettiğini kaydeder. İttihad ve Terakki'nin ise, bu tercihte ikisi arasındaki benzer hususiyetler bulunması ile mi, yoksa, Sultan Reşad'ın saltanat devrinde, Padişahlık ve Hilâfet müessesesinin kendileri için her istediklerini kabul eden bir makam olabilme rahatını kaybetmiş olmanın endisesi ile mi Vahidüddün Efendiyi istemedikleri malûm değildir. Sultan Reşad tahta çıkınca, Yusuf İzzeddin Efendi veliahd olmuş ve saltanat makamı böylelikle, Sultan Mecidin oğullarından, Sultan Aziz'in oğullarına intikal etmişti. Yusuf İzzeddin Efendi, bilhassa Talât Paşa ile yakın dosttu. İntiharı ile Veliahdlık makamına Vahidüddin Efendi gelince, bu dostluk yerini, yeni veliahdın şahsında bulamadı.

Mebusan Meclisi Reisi Halil Bey, veliahdlığını tebrike gittiği Vahidüddin Efendi ile ilk konuşması sonunda "— Düşüncelerini ancak tatbik imkânı bulduğu zaman ortaya koyacak hususiyetlere sahip bir şahsiyet..." diyordu. Anlaşılıyor ki, Vahidüddin Efendi için bütün İttihadcılar, aynı teşhisde toplanmışlardı.

güç tahammül edilir hale gelen baskı, daha sonra Aziz Bey - Skaliyeri komitesinin ikinci kaçırma teşebbüsü ile tazelenince, Sultan Hamid'in malûm vehmi büsbütün ayaklanmış, Çırağan sarayının etrafındaki çenber, Sultan Murad'ın oğlu Selâhaddin Efendinin amcası Sultan Hamid'e yazdığı mektupda kullandığı cümlelerle, "— ... Bir ilâç alabilmek için dört gün arkası arkasına on yedi defa müracaat ettirilecek kadar tahammülsüz işkence..." halini almıştı. Alınan bütün tedbirlere rağmen kulakdan kulağa fısıldanan gerçekler, merhamet ve insaf duygusu daima galip Türkiye halkının kalbinde bedbaht Sultan Murad'a karşı derin ve köklü sevginin doğmasına sebep olmuştu. Öte yandan, Jön - Türkler, hürriyetçi ve kanuncu mizâcını bildikleri eski hükümdarı hasretle anan yazılarıyla, bu muhabbeti vatanın meşru bir hürriyet nizamına kavuşabilmesi için kaybedilmiş ümid olarak telkin edince, İkinci Meşrutiyetin ilânı ile beraber Sarayda Sultan Murad Kolu adını alan rahmetli hükümdarın yakınlarına tâviz verilmesi ve kendilerinin elinden alınmış haklarının iadesi yolunda kuvvetli bir cereyana sebeb olmuştu. Bu arada, iktidarın organı olan Şûray-ı Ümmet gazetesinde, Namık Kemal'in Sultan Murad'ın şahsiyetini öven ve beraberce hazırladıkları Kanun-u Esâside halka verilecek hakların daha genişletilmesini istediğini anlatan 7 Temmuz 1881 tarihli mektubu derin ve devamlı akisler yapmıştı.

VAHİDÜDDİN EFENDİNİN VELİAHDLIĞINI İSTEMİYORLAR

1915 de Yusuf İzzeddin Efendinin intiharı, veliahdlık makamını boş bırakmıştı. Mevcud ve muteber sisteme göre buraya, Sultan Mecid'in dördüncü oğlu, Şehzade Vahidüddin Efendinin getirilmesi icap ediyordu.

Birinci Dünya Harbi içinde idik. Harbe giriş şeklimiz ve hatta girmemiz, hâlâ esaslı münakaşa mevzuları arasındaydı. Muhalefetle iktidar arasındaki en büyük çekişme de bu sahada idi. Hürriyet ve İtilâf, Ahrar Fırkası, Adem-i Merkeziyetçiler, hülâsa, topyekûn bütün muhalefet, harbe girmemizin aleyhinde idi. Her cereyan da, Saray muhitinde kendisine yakın şahsiyetler ve destekler arıyordu. İttihad ve Terakkinin karşısında olanlar için ise, Şehzade Vahidüddin Efendi, fikirleri ve mizâcı bakımından elverişli şahsiyetti.

Yusuf İzzeddin Efendi (1857 - 1915).
(Babası Sultan Aziz gibi, bilek damarlarını keserek intihar etti ve bu beklenilmiyen ölümü, boş bıraktığı veliahdlık üzerinde gizli mücadelelere yol açtı.)

Hadise, Yusuf İzzeddin Efendinin intiharı ile aktüelleşmişti: Sultan Reşad'a bir veliahd seçilecekti. Sıra Vahidüddin Efendide idi amma, başta Talât Paşa ve Halil Bey olarak, İttihad ve Terakki'nin ileri gelenleri, yaşlı Padişah Beşinci Sultan Mehmed'in o günlerde prostad ameliyatı geçirmesiyle büsbütün bozulan sıhhî durumu karşısında istemedikleri bir şahsiyeti saltanatın eşiğinde görmemek için tedbirler düşündüler ve saray muhitinde olduğu kadar, bu mevzular üzerinde hassas Avrupa Dinastilerinde de menfî yorumlara sebeb olmıyacak hal şekli aradılar.

Buldular veya bulduklarını zannettiler...

Sadece düşünce safhasında kalmıyan, ilk teşebbüsleri yapılan, fakat neticesi asla beklenmedik vaziyetle gerçekleşemiyen hazırlığın meraklı ve bâkir safhalarını gelecek sayı bu sahifelerde sunacağım.

Peygamberler, Halifeler, Velîler diyarı TARSUS'ta

MENCİK BABA

Yazan: NAZMİ SEVGEN

Tarsus, geçmişin ve tarihimizin çok mühim ve hareketli safhalarını ve baha biçilmez eserlerini sinesinde muhafaza eden bir yurt köşesidir. Orada kimler yok... Daniyâl Peygamber, Halife Memûn, Bilâl-i Habeşî, Lokman Hekim, Şeyh Muhammed Hassanî, Felâh oğlu Nurettin, Kubad Paşa, Eshab-ı Kehf ve daha birçok ululardan sonra nihayet bu yazımızın konusunu teşkil eden MENCİK BABA.

Mencik Baba, hüviyeti Tarsuslular tarafından hiç tetkik edilmemiş bir Türk ulusu.. İki ay evvel Ermenek'ten İskenderun'a kadar devam eden bir tetkik gezisi yapmıştım. Bu arada Tarsus'a da uğradım. Bir kaç defa ziyaret ettiğim bu tarihî beldede yirmi iki gün kaldım, eski eserleri eledim.

Asıl işim, bugün "Kancıkkapı" adını taşıyan bir kapıdan başka izi kalmamış olan asırdide Tarsus kalesinin mevkii ve tesisatını tesbit etmekti. Bunu yaparken, Tarsus'un tarihî ve kıymetli eserlerini de tetkike imkân buldum.

Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda Tarsus'a geldiği zaman bugün nişanesi dahi kalmamış olan kale içinde Tahtalı Mescit ve Emîr Paşa mescidi adiyle iki mescit bulunduğunu söyler. Şimdi bir minare ilâvesiyle "Tahtalı cami" adını alan Tahtalı mescidi tesbit edebildim. Emîr Paşa mescidini ararken, yaşlı bir zatın tavsiyesiyle Emîr Paşa mescidi diye Tekke mahallesinde Sabuncu Hakkı Efendinin evinin bahçesindeki bir türbeye gittim. Allahtan olmuş, burada MENCİK BABA'ya mülâki oldum. Mahallî söyleniş "Mencek Baba" şeklindedir. Yanlış olsa gerek, Men = adam, cik küçültme edatı olduğuna göre, bu ismin Mencik = küçük adam, anlamına geldiği anlaşılıyor. Belki bu isim, hazretin kısa boylu olduğuna işaret etmektedir.

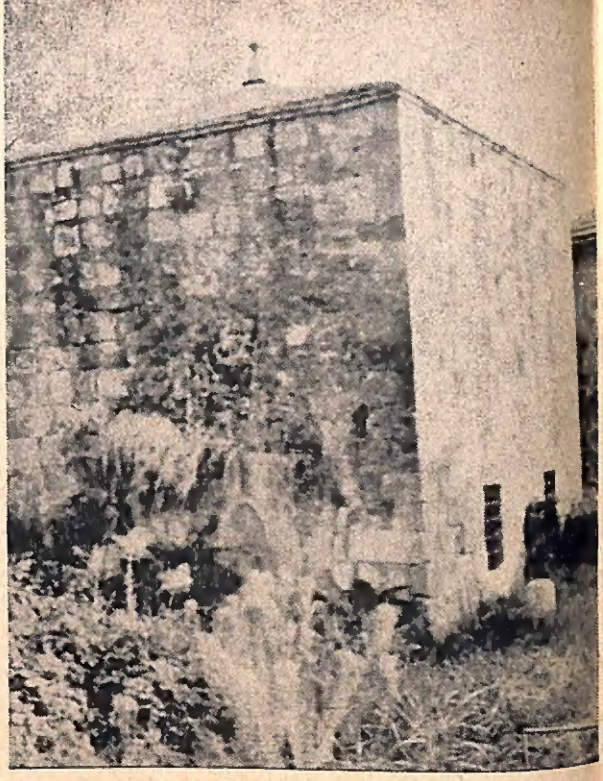

Mençik Baba Türbesinin bugünkü hâli.

Tarsus'tan evvel Ermenek ve Mut kaleleriyle tarihî eserlerini tetkik etmiştim. Ermenek'in 19 km. Doğusunda "Mençek" adında bir köy, köyün batısında da "Mençek alanı" isimli bir mevki tesbit etmiştim. Bu isimler Mencek adının bu havalide kökleşmiş olduğunu göstermişti bana..

Bu ismin, Mengücoğulları devletinin kurucusu olup Süleyman Şah'ın maiyetinde Anadolu'nun fethine katılan büyük Türk kumandanı Mengücük veya Mengûçek'e intisabı da akla gelmektedir. Bilindiği gibi bu Türk devleti 1071 - 1252 arasında Anadolu'da hükümran olmuştur. Mencik Baba, bu devletin yıkılışından 97 sene sonra Tarsus'ta vefat etmiş bulunmaktadır. Bu sülâle ile alâkası bulunup bulunmadığı tetkike muhtaçtır.

TÜRBE VE ZAVİYESİ

Mencik Baba'nın türbe ve zaviyesi Tarsus'un Tekke mahallesinde Sabuncu Hakkı Efendinin evinin bahçesindedir.

Evle beraber 30 - 35 sene evvel, Vakıflar idaresince İsmail Çidem adında birine ucuz satılmış. İsmail Çidem'in malî vaziyetinin bozulması üzerine Hakkı Efendi tarafından satın alınmıştır. İlk satış keyfiyetinin, Vakıflar Genel Müdürlüğünce tetkiki icap etmektedir. Evin yanındaki bahçe de satıldığı için, içeride kalan türbe ve zaviyenin önü ve yolu kapanmıştır. Türbeye, Hakkı Efendinin müsaadesiyle evinin içinden geçerek girebildim.

Bu derece tarihî kıymet ve ehemmiyeti haiz külliyeyi Vakıflar idaresi niçin ve nasıl satar?.. Tarsus Vakıflar memurluğundaki vakfiye defterinde kayıtlı olan vakfiye sureti, Vakıflar Genel Müdürlüğünde mevcut olduğuna göre, Genel Müdürlük satışa nasıl müsaade eder ve böyle tarihî bir tesisin elden çıkmasına nasıl vasıta olur?.. İnsanın aklı duruyor. Türbenin hemen yanında bulunduğu enkazından anlaşılan ZAVİYE binası da ne zaman, kimin tarafından yıktırılmıştır; bu da tahkike muhtaçtır. Tarsus'ta böyle daha birçok tarihî binalar meselâ bu arada Emîr Paşa mescidi de Belediye tarafından çocuk bahçesi yapılmak kaydiyle istimlâk edilmiş ve yıkılmıştır. Halbuki bahçe yapılmamış, mescidin arsası meydana eklenmiştir. Bütün bu işler üzerinde Vakıflar Genel Müdürlüğünün tahkikata geçmesi ve neticeyi açıklaması icap etmektedir.

MENCİK BABA'NIN HÜVİYETİ

Tarsus Vakıflar memurluğundaki vakfiye defterinin 9 numarasında kayıtlı vakfiyesine göre, Mencik Baba'nın Horasanlı olduğu anlaşılmaktadır. Vakıf şartları arasında bilhassa **"Türkistan, Özbekistan, Semerkant, Hiyve, Belh, Kaşgar"** ve Türkistan'daki daha birçok yerlerin **"kasaba ve kura ahalisinden"** gelecek fakir seyyahlarla dervişlerin hüviyetleri, nereli oldukları tayin edilecek **"fıraş ve bevvablar"** tarafından iyice tahkik ve tesbit edildikten sonra üç gün iaşelerinin temini, haklarında **"hüsn-ü muamele ve iltifatta"** bulunulması keyfiyeti, vakfiyenin bir kaç yerinde tekit ve beyan edilmektedir. 21 Recep 781 (1379) tarihli vakfiyenin 25 şahit huzurunda tanzim edildiği nihayetindeki imzalardan belli olmaktadır.

Başbakanlık Arşivindeki Tarsus livası tahrir defterlerinde Mencik Baba zaviyesinin vakfı hakkında bir hayli vesika vardır. Biz, bunlardan yalnız 935 (1528) tarihli tahrir defterindeki (Defter 69, 650 : 651. s.) **"Vakf-ı Zaviye-i Mencik"** e ait bir vesikanın fotokopisini sunuyoruz. Bu vesikadan anlaşıldığına göre, Mencik Baba vakfını yılda 7980 akçe (akçenin kıymeti zaman zaman değişmiştir. Sultan İbrahim zamanında (1640 - 1648) bir kuruş 125, bir altın 250 akçeye tekabül ediyordu. Bu, ortalama bir vahid-i kıyasi olarak kabul edilebilir.) gelirli bir değirmen, zemini mukataalı (Mukataa, D e v l e t e ait bir v a r i d a t ı n bir bedel mukabilinde kiralanması, yani muvakkaten temliki demektir) senede 20 akçe icar getiren Hacı Abdullah'ın ev yeri, Koyunlu köyü civarında mukataalı yılda 30 akçe gelirli çukur bahçe, Çukurbahçe'de mukataalı yılda 30 akçe gelirli Hacı Hasan'ın bahçe zemini, mukataalı yılda 30 akçe gelirli Fındıkarası, zemini mukataalı yılda 10 akçe gelirli incir bahçesi, zemini mukataalı Çınar mevkiinde yılda 40 akçe gelirli iki bab dükkân, Karaçoban civarında senede 10 mûd (Mûd, Anadolu'da 20 kilelik buğday ölçüsü idi. Irak ve Hicaz'da Ana-

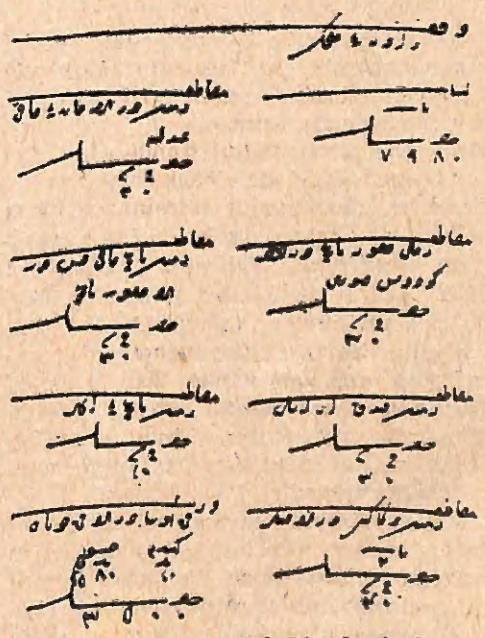

Mencik Baba zaviyesi hakkında Arşiv vesikası (Başbakanlık Arş. Tarsus livası defteri. 69, 650 - 651. S.)

doludakinden farklı idi. Farsça olan kelimenin cem'i müded ve imdad'dır. "Ahteri-i Kebir, 564. s.) kendüm (Farsça buğday), 80 mûd ve 50 kile cev (Farsça arpa) getiren Karamusa mezre'ası (yıllık hasılatın tutarı 3500 akçe), Karamusa mezre'ası civarında yılda 5 mûd kendüm, 5 mûd cev ve besatîn (bostan, yani kavun, karpuz ve saire) olarak yıllık hasılatı 2500 akçe olan Minasan mezre'ası, bu mezre'a civarında bulunup 2 mûd kendüm ve pembe (pamuk) dan yılda 500 akçe gelir temin eden Mencik çukuru mezre'asından ibarettir ki, Mencik zaviyesi vakfının yıllık varidat yekûnu 14640 akçe olmaktadır. Bunun suret-i sarfı şöyledir : Tevliyet ciheti Şeyh Hasan bin Yakup namına günde 5 akçe, meşihat ciheti Musa bin Abdullah adına günde 5 akçe, imamet ciheti Cafer bin Ali'ye günde 5 akçe olmak üzere 15 akçesi cihetlere tayin olunmuş, geri kalandan 25 akçe de yiyeklere, köprüye ve sair tamirata tahsis edilmiştir. Mencik Baba vakfı, geniş ve aşârî bir vakıf iken, aşârın ilgası üzerine vakfın geliri kalmamıştır. Ancak Tarsus'un Çukurlu mevkiinde yılda 4 bin lira kira getiren bir tahin değirmeninden (maasara) başka vakfın gayri menkulü yoktur.

TÜRBE VE KİTÂBELERİ

Türbe dört köşeli taş yapıdır. İçerisi tonoz tavanlı (kubbe) dir. Kubbede dört parça halinde renkli tezyinât vardır. Binanın ilk karakterini muhafaza etmediği, tamir gördüğü anlaşılmaktadır. Pencereleri demir parmaklıklıdır. Sanduka, kapının karşısında ve biraz sağdadır. Kapının solunda bir mihrap göze çarpıyor. Türbenin kapısındaki 1257 (1841) tarihli tamir kitâbesinin Arapça metninden anlaşıldığına göre, türbenin 1841 de vakfın mütevellisi tarafından tamir ettirildiği, Mencik Yusuf Baba'nın Hacı Mustafa Efendi adında bir oğlu bulunduğu öğrenilmektedir. Tarihler arasındaki isim, kitâbenin yazarını bildirmektedir.

Bir de türbenin kuzey cephesinde sağa yakın bir yerde, her halde tamirden sonra bir bilgisiz tarafından ters konulmuş, yazılarının karakteri bakımından eskiliğine delâlet eden bir kitâbe mevcut. Yazısı çok iptidaî, bu sebeple de okunması çok zor. Kitâbe taşı yumuşak olduğu için bazı yerlerinden kelimeler düşmüştür. Beş satırlık kitâbeden zorlukla okunabilen kısımlar şunlardır :

1 — Mevlâna ..... el - Emîr - ül - a'zam
2 — ... mağfûr ve merhum Yusuf Mencik.
3 — Hoca .....
4 — .....
5 — ..... Senete sitte ve sittin ve seb'a mie el - Hicriye H. 766 tarihli olan kitâbenin Mencik Yusuf Baba türbe ve zaviyesine ait olduğu görülmekte, bu sebeple de tarihî kıymet ve ehemmiyeti sabit olmaktadır.

MENCİK BABA KİMDİR ?

Kitabenin H. 766 (M. 1364) tarihli oluşuna göre, Mencik Baba'nın vefatından 15 sene sonra tanzim edildiği (vakfiyeler, vâkıf hayatta iken tanzim edildiği gibi, ölümünden sonra da tanzim edilebilmektedir) anlaşılmaktadır. H. 781 (M. 1379) tarihli vakfiye ile vefatının Sultan Murat Hüdavendigâr I'in (1360 - 1368) zamanına tesadüf ettiği anlaşılmaktadır. Mencik Baba'nın kaç yaşında vefat ettiğini bilemediğimizden, ortalama olarak yetmiş yaşında göçdüğünü kabul edersek, Osmanlı Devletinin kuruluşu zamanında veya az evvel Tarsus'a geldiği, burada vefat ettiği, türbe ve zaviyenin en aşağıdan 600 yıllık olduğu anlaşılmaktadır. 1379 (H. 781) de Tarsus, Memlûklerin elinde bir valilik merkezi idi. Bu tarihte Ramazan Bey, Ramazanoğulları Beyliğini yeni kurmuş bulunuyordu. Ramazanoğlu Şarimeddin İbrahim Bey I (1378 - 1383), 1378 de idareyi eline aldığına göre, Mencik Baba'nın bu tarihten evvel bu havaliye gelen ve yerleşen Türkmenler'in ÜÇ - OK koluna mensup Varsak Türkmenler'inden olduğu anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi Çukurova, Memlûklerle Türkmenler'in ortak çalışmaları neticesinde fethedilmiş, Ermeni hâkimiyetine son verilmiştir.

Tarsus'ta birçok tarihî ve kıymetli eserler yok olmuştur. Hiç olmazsa başta Mencik Baba türbesi olmak üzere elde kalanların korunması için Millî Eğitim Bakanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğünün birlikte harekete geçmeleri, kalanların muhafazası için lâzım gelen tedbirleri almaları bir memleket borcu ve vazifesidir, bunu bilhassa rica ediyoruz.

Hadisesi, gayesi, ve oluş şekli ile

ŞEYH SAİT İSYANI

YAZAN : FERİDUN KANDEMİR

Cumhuriyet devrinin bu en büyük gailesi Genç (şimdi Bingöl) iline bağlı Ergani ilçesinin Eğil bucağının Piran köyünde 15 şubat 1925 günü ilk silâhların patlayışiyle başlamıştı.

Birkaç gün önce maiyeti ile birlikte ziyaretine geldiği Piran'daki kardeşinin evine yerleşmiş bulunan Nekşibendi tarikati şeyhi Sait, sonraları İstiklâl Mahkemesi huzurunda bu başlangıcı şöyle anlatmıştı :

"15 şubat günü öğle vakti, adını ve rütbesini bilmediğim bir jandarma subayı oturduğumuz odaya geldi. Mehmet oğlu Ahmet adında bir mahkûmun evine on kadar başka mahkûmun sığındığını, bunların teslim olmaları için benim tavassutta bulunmamı rica etti. Hemen mahkûmlara haber göndererek teslim olmalarını nasihat ettim. Fakat mahkûmlar Talâk-ı selâse (karılarını bir daha başkasının nikâhından geçmeden almak şartiyle üçüzlü boşamak) üzere ahd ettikleri için teslim olmayacaklarını bildirdiler. Sonradan duyduğumuza göre, mahkûmlardan sekizi serbest bırakılmış, geri kalan ikisi ise teslim olmayıp, evin içersinden, sekizi de dışardan ateş açarak jandarmayı dağıtıp hepsi kaçmışlar. Bunun üzerine köyde, hükümetin İslâm dinine uymayan bazı hareketlerini ele alarak vaaz verdim dedim ki :

"Medreseler kapatıldı, Şeriyye Vekâleti kaldırıldı. Gazetelerde bir takım yazarlar, dine hakaret etmeğe, peygamberimize dil uzatmağa cür'et ediyorlar. Bugün elimden gelse, ben bizzat döğüşmeğe başlar ve dinin yükselmesine gayret ederdim."

Bana hiç bir taraftan telkin gelmedi. İsyanı kendi düşüncem, kanaatim ve mefkûrem ile tasavvur ve tasmim etmiştim. Zaten Piranda verdiğim bu vaaz üzerine de, mefkûremi tek başıma icraya karar verdim."

İSYAN HAZIRLIĞINI HÜKÜMET BİLİYORDU

Kendi ifadesine göre işte bu sebep ve şekilde o gün ikindi vakti, hükümet otoritesinin son derece zayıflığından istifade ederek, peşine taktıklarıyle harekete geçen Şeyh Sait, uğradığı yerlerdeki saf, mâsum ve cahil bir çoklarını da kandıra kandıra kuvvetlenerek, evvelâ İl merkezi "Dirahini" ye yürüyor, burayı (Valiyi uykuda bularak) ele geçirdikten sonra, diğer illerdeki adamlariyle teşkilâtını ayaklandırıp isyanı genişletiyor.

Meydanı boş bularak bu ilerleyiş esnasında, il merkezi "Dirahini" ye girdiği gün Şeyh Sait, ahaliyi topluyor, tekrar vaaz ve nasihat ediyor, eski Müftü Hacı İlyas Efendiyi Müftü, Molla Hüseyin'i de inzibat memuru tayin ediyor. Molla Hüseyin'e ayrıca yirmi kadar jandarma tayin etmesini bildiriyor. Yanına gelen jandarma subayı ile memurlara, muvaffak olduğu takdirde, memuriyet vadediyor ve hepsini serbest bırakıyor. Ziraat Bankası sandığını kaldırarak, Yusuf ağanın evine götürüp muhafaza altına aldırıyor...

Halbuki, hükümetin, Piran'da ilk si-

lâhların patladığı günü bırakın, çok daha evvellerden bu bölgede bir ayaklanma hazırlığından haberi vardı.

Genç valisi İsmail Hakkı Beyle, Dahiliye Vekâletini bu konuda bilhassa Çapakçur öğretmenlerinden Mehmet Zeki ile, eski Millet Vekillerinden Hamdi Beyler gibi bir çoklarının ikaz etmiş oldukları biliniyordu.

Şu halde, oldum olası Doğu'yu, -sanki vatan değilmiş gibi- okulsuz, yolsuz, ışıksız, rehbersiz, kimsesiz, kısaca baştan başa manen ve maddeten bakımsız bırakan hükümetlerin bizzat kendi ihmal ve teseyyübünün, hatta hiyanetlerinin sebep olduğu isyanın, genişlemesine âmil olanın da yine bu idaresizlik olduğunu iddia edenlere hak vermemek imkânı yoktur.

ÖRFÎ İDARE İLÂN EDİLİYOR

İşte asıl bu sebeplerle patlak veren isyan haberi 16 şubatta memleketin her tarafında duyulmuş ve 20 şubatta Atatürk'ün başkanlığında toplanan Hükümet, Başvekil Fethi Okyar imzasiyle Büyük Millet Meclisi Başkanlığına hitaben şu kararı bildirmişti :

"Ergani vilâyetinin bir kısmında Devletin silâhlı kuvvetlerine karşı meydana gelen isyan, Diyarbakır, Elâzığ, Genç vilâyetlerine de geçmiş ve genişlemeğe müsait görünmüş olduğundan, Muş, Ergani, Dersim, Mardin, Urfa, Siverek, Siirt, Bitlis, Van, Hakkâri, Erzurum vilâyetleriyle Kiğı ve Hınıs kazalarında bir ay müddetle örfi idare ilân edilmiştir.

Anayasanın 86 ncı maddesi gereğince keyfiyeti yüksek Meclisin tastikine arzederim."

Meclis örfi idareyi oy birliğiyle tasvip etmiş, ayrıca yine hükümetin teklifi üzerine "Hiyanet-i vataniye" kanununa şu maddeyi eklemişti :

"Dini, veya mukkadesât-ı diniyeyi siyasî gayelere esas veya âlet etmek maksadiyle cemiyetler kurmak memnudur. Bu gibi cemiyetler kuranlar veya bu cemiyetlere girenler vatan haini sayılır. Dini veya mukaddesât-ı diniyeyi âlet ederek devletin şeklini tebdil ve tagyir veya devletin emniyetini ihlâl, veya dini ve mukaddesât-ı diniyeyi her ne suretle olursa olsun ahali arasına fesat ve nifak sokmak için gerek münferiden ve gerek topluca kavlî veya tahriri veya fiili bir şekilde veya nutuk iradı veyahut neşriyat icrası suretiyle harekette bulunanlar vatan haini sayılır."

ALİ FETHİ BEY İSTİFA EDİYOR, İSMET PAŞA BAŞVEKİL OLUYOR

Ancak, birkaç gün sonra, Mecliste isyan dolayısiyle hükümetçe alınan askerî tedbirler müzakere edilirken, Başvekil Ali Fethi Beyin, isyanın Doğu vilâyetlerine münhasır olduğu ve bu sebeple örfi idare tedbirinin yeteceği yolundaki mütalâalarına karşı, İsmet Paşayı temsil eden müfritlerin bu isyanı mahallî olmaktan ziyade, rejimi devirmeğe mâtuf pek geniş bir ihtilâl hareketinin ancak bir safhası olduğunu ileri sürüşleri üzerine, saatlerce süren tartışmalar sonunda Fethi Bey istifa etmiş ve yerine İsmet Paşa Başvekil olmuştu.

İsmet Paşa kabinesini kurar kurmaz ilk iş olarak şiddetli tedbirlere baş vurmuş ve bu arada bir de Takrir-i Sükûn Kanunu çıkartmıştı.

Alelacele teklif ve kabul ettirilen ve yayınlandığı tarihten itibaren iki yıl yürürlükte kalacak olan "Takrir-i Sükûn" kanunu :

"İrtica ve isyana ve memleketin sosyal nizamiyle sükûnetini ve rahatını ve emniyet ve asayişini bozmağa yöneltilmiş bütün teşkilâtı, kışkırtmaları, teşebbüsleri, teşvikleri ve yayınları hükümet, Cumhurbaşkanının tastikinden sonra, doğrudan doğruya ve idareten yasak etmeğe yetkilidir. Bu gibi fiilleri işleyenleri hükümet İstiklâl Mahkemesine verebilir," maddesiyle, Hükümeti Büyük Millet Meclisinin üstünde tutuyor ve ona hududsuz bir yetki veriyordu.

Bunun her şeyden evvel anayasaya tamamen aykırı olduğunu ve memlekette fikir hürriyeti namına hiç bir şey bırakmadığını, Meclis kürsüsünden uzun uzun anlatan muhalefet liderlerinden Kâzım Karabekir Paşa ile Rauf Orbay'ın bütün gayretlerine rağmen kanun kabul edilmiş ve derhal İstiklâl Mahkemeleri de kurularak, memlekette bir terör havası yaratılmıştı. İsyan ise, hamdolsun iki ay içinde tamamen bastırılmıştı.

Hükümet 15 nisan 1925 günü yayınladığı resmî tebliğde aynen şöyle diyordu :

1 — Genç, birliklerimiz tarafından işgâl edilmiştir. Bu suretle isyan bölgesinde bulunan idare merkezlerimiz tamamen alınmış ve her yerde hükümet kurulmuştur.

2 — Genç'in şimalinde sıkıştırılan Şeyh Sait'le diğer isyan başları Şarka doğru kaçmak isterlerken Varto cenubunda "Çarpuh" köprüsü civarında birliklerimiz tarafından sarılarak yakalanmış ve Varto'ya getirilmiştir.

Esir edilen âsilerin isimleri şunlardır:

Şeyh Sait, Şeyh Abdullah, Şeyh Ali, Galip, Ceyran Beylerinden Kasım, İsmail, Reşit ve aynı aşiret ağalarından Mehmet ve Timur, Kargapazarlı Reşit ve daha yirmi beş kişidirler.

3 — Silvan civarında evvelce bastırılmış olan âsileri idare etmiş bulunan Şeyh Şemseddin'in kardeşi Şeyh Seyfettin kendiliğinden gelip teslim olmuştur.

4 — Bu suretle her tarafta başsız kalan âsiler yer yer birliklerimize teslim olmaktadırlar.

5 — Cezalandırmanın askerî harekâta ait safhaları bittiğinden, bundan böyle resmî tebliğ neşredilmeyecektir.

SEYYİT ABDÜLKADİR SUÇUNU İNKÂR EDİYOR

İstiklâl Mahkemesi ilk önce, İstanbul'dan muhafaza altında getirttiği 75 yaşındaki eski "Kürdistan Taali Cemiyeti" reisi ve âyan âzasından Seyyit Abdülkadir Efendiyi sorguya çekti. Savcı, Seyyit Abdülkadir Efendiyi "tahrik ve teşvik ettiği isyan hareketinin başarıyla neticelenmesi için yabancı devletlerin himayesini sağlamağa çalışmakla" ittiham etmişti.

Sorgunun enterasan kısmı şöyle olmuştu :

"— İstanbul'da ziyaretinize gelen Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza ile müteaddid defalar görüşmüşsünüz. Son görüşmenizden dört gün sonra isyan başladı. Bundan haberiniz var mı?"

"— Dinimle sizi temin ederim ki, bu ihtilâlden haberim yoktu ve olsaydı hükümete haber verirdim. Allah şahittir ki, Şeyh Said'i de tanımam."

"— Pekalâ efendim, Cumhuriyet idaresi hakkındaki görüşünüzü anlatır mısınız?"

Şark İstiklâl Mahkemesi Heyeti: Soldan sağa: Aza Kırşehir Mebusu Lutfi Müfid Bey, Reis Denizli Mebusu Mazhar Müfid Bey, aza Urfa Mebusu Ali Saib Bey, ayakta solda Savcı Balıkesir Mebusu Ahmet Süreyya Bey, sağda aza Yozgat Mebusu Avni Doğan Bey.

"— Ben bir İslâm Cumhuriyeti taraftarıyım. Cumhurbaşkanlığı ya istifa, ya hal' veya ölümle nihayet bulmalıdır; müddetle bağlı olmamalıdır. Şer'an da böyledir. Kanaatim işte bu merkezdedir."

Bu arada dinlenen bazı şahitlerin, Seyyit Abdülkadir Efendi hakkında "Bu adamın haberi olmadan Kürdistan'da yaprak bile kımıldamaz," tarzındaki ifadelerile bir takım raporları yeter bulan mahkeme heyeti, Seyyit Abdülkadir ile beş yakınını idama mahkûm etmiş ve 27 mayıs 1925 günü Diyarbakır Ulu Camii önünde astırmıştı.

ŞEYH SAİT İSTİKLÂL MAHKEMESİ HUZURUNDA

Bu esnada Şeyh Said'in mahkemesi devam ediyordu.

Şeyh Sait, sorulan sualleri şöyle cevaplandırmıştı :

"— Niçin ayaklandınız?"

"— Din hükümleri zayıflamıştı. Gereğini yapmak istiyordum."

"— Yunan ordusu islâmiyetin merkezini ayaklar altında çiğnerken, cihadın farzlarını yerine getirdiniz mi?"

"— O zaman perişan ve muhacırdık."

"— Bu isyanı yalnız başınıza yaptığınızı zannetmiyoruz. Elbetteki kışkırtanlar da vardır?"

"— Kimse yoktur. İçerden ve dışardan kimse yoktur."

"— Demek ki, bu ayaklanmayı yalnız kendiniz düşündünüz?"

"— Evet yalnız benim fikrim vardı. Bütün bilginleri toplayıp, açık konuşma yapmak, sonra hükümete başvurarak teklifleri bildirmek istiyordum. Hükümet tekliflerimizi kabul etmese bile, büyük bir kısmını kabul edeceğini ümit ediyorduk."

"— Türkiye Cumhuriyetinin, eski Saltanat Hükümetinde olduğu gibi, şahısların böyle müracaat ve tekliflerini dinleyeceğine nasıl ihtimal veriyordunuz? Kimlerle müşavere ettiniz?"

"— Müşavere etmedim."

"— Yalnız ve sadece Diyarbakır'ı almakla ne kasdediyordunuz?"

"— Rızkımız, nasibimiz o tarafa düşmüştü."

"— Diyarbakır'ı almakla ne olacaktı?"

"— Diyarbakır'ı aldıktan sonra, kısas tatbik edecekdik. Yalancının dilini, hırsızın elini kesecektik. Din böyle emrediyor. Dünyayı Peygamberimizin zamanındaki kadar olmasa bile, biraz iyileşdirecektik. Hükümet tekliflerimizi kabul etmese bile, günah boynumuzdan kalkardı; ya izin ister hicret ederdik, ya evimize gider, otururduk. Üstümüze bu kadar asker gönderileceğini tahmin etmiyorduk."

"— İslâmiyet şöyle oldu, böyle oldu, ayaklanma vacipti diye ayaklanıyorsunuz da, bunca Müslüman kanı dökülmesine sebep oluyorsunuz. Bu günahı düşünmediniz mi? Bu günah değil mi?"

"— Günahtır."

"— Diyarbakır'ı aldıktan sonra müstakil bir Kürdistan Krallığı mı istiyordunuz?"

"— Krallık bilmiyoruz. Benim yegâne maksadım, din hükümlerini tatbik ettirmekti. Kürdistan istiklâlini kat'iyyen düşünmedim."

"— Din hükümlerinden kasdiniz nedir?"

"— İçki yasağı..."

"— **İslâma kılıç çeken İslâm değildir** hadisinden haberiniz var mı?"

"— İslâm, din hükümlerini bırakmıştı."

MAHKEMENİN KARARI

Nihayet, iddianâme ve müdafaalar dinlendi. Ve en sonunda, Şeyh Sait de dahil olmak üzere, yirmi dokuz kişinin idamına, bir çoklarının da çeşitli cezalara mahkûm oldukları anlaşıldı.

Mahkeme reisi mahkûmlara hitaben :

"— Herkes bilmelidir ki, Genç Cumhuriyet Hükümeti fesat ve irticaa, her türlü lanetli faaliyetlere kat'i surette göz yummayacağı gibi, hatta kat'i tedbirleri sayesinde bu gibi eşkiya hareketlerine yer vermeyecektir.

Senelerden beri şeyhlerin, ağaların, beylerin baskısı altında sömürülen, eriyen, inleyen, mal, can ve ırzları şeyhlerin, beylerin, ağaların keyiflerine kurban edilen bu bölgenin zavallı halkı, artık sizin fesadınızdan ve kötülüklerinizden kurtularak Cumhuriyetimizin feyizli ilerleme ve saadet vadeden yollarında yürüyecek, refah ve saadet içersinde yaşayacaktır. Siz de döktüğünüz kanların, söndürdüğünüz ocakların cezasını, adalet sehpasında hayatınızla ödeyerek hesap vereceksiniz. İşte Cumhuriyetin sert, fakat âdil kanunlarının hükmü budur."

Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi, Doğunun geniş bir bölgesini boşu boşuna kardeş kanına bulayan ve elbette âmme vicdanının da asla affedemiyeceği âsilere, lâyık oldukları cezayı vererek vazifesini bitirirken, yazık ki isyanla uzaktan yakından hiç bir ilgileri olmıyan bir çoklarını da, çeşitli ağır cezalarla manen ve maddeten mahvetmek adaletsizliğinden kendisini koruyamamıştı.

GELECEK SAYIDA

İsyan dolayısile kurulan İstiklâl Mahkemelerinin güttükleri siyasî maksat ve Atatürk'e kadar intikal eden şikâyetlerle, gizli teşebbüslerin iç yüzü.

Bir mektup içinde "CİHAN DEVLETİ" Olabilmenin temeli

Murad Hüdavendigâr'ın Gazi Evrenos Beye Hak ve adalet öğüdü

Rumelindeki fetihlerin düşünceli, akıllı, adaletli ve bilgili açıcısı Murad Hudâvendigâr (Ricaut'un Almanca tarihinden.)

YAZAN: ZİYA HANHAN

Osmanlı Türkleri, komşuları olan Rum Tekfürlerinin hemen hepsini, hükümranlıkları altına almışlardı. 1340 yıllarında, Osmanlı Beyliğinin çevresinde, Bizanstan başka Rum idaresi kalmamıştı. Devir, Orhan Gazi'nin saltanatı devresiydi.

Orhan Bey, sınırdaşı olan Türk beyliklerini de ortadan kaldırmak istiyor, ancak, bu iş için zamanı erken buluyordu. Kendisi gibi Türk soyundan ve İslâm dininden olan beylerin üzerine yürümeği günün siyasetine uygun bulmuyordu. Rum Tekfürlerinin üstüne yürürken, İslâm dinini yayma sebebini ileri sürüyordu. Öteki Türk Beyleri için böyle bir silâhtan yoksundu.

Ne var ki, Rum Tekfürleri, umduğundan daha kısa bir zamanda dize gelmişlerdi. Boş yere vakit geçirmek de istemiyordu.

Bu sırada, Bulgarlar, İstanbul'u ele geçirmek için hazırlıklara başlamışlardı. Bu hazırlık, Orhan Gazi için büyük bir fırsattı. Üstelik, Bizans İmparatoru da Bursa'dan yardım diliyordu. Orhan Bey, Bursa'ya gelen Bizans elçilik heyetini çok iyi karşıladı. Onlara gerekenden daha fazla iltifat etti. Bulgar saldırısı karşısında, İstanbul'un imdadına yetişecekti. Bu davranış, ona Rumeli, daha doğrusu Avrupa kapılarını açmış oluyordu.

BURSA'DA HAZIRLANAN "İSTİLÂ ORDUSU"

Bursa'da yirmibin kişilik bir ordu hazırlandı. Orduya veliaht Şehzade Süleyman Paşa kumanda ediyordu. Sağ, sol ve orta diye üçe ayrılan kuvvetlerin sağ kanadını küçük şehzade Murat Bey (Murat Hüdavendigâr), sol kanadını Evrenos Bey yönetecek, ortaya ise, bizzat Veliaht Şehzade kumanda edecekti.

Bursa'da hazırlanan ordu, aslında bir "İstilâ Ordusu" idi. Ne var ki, bu kuvvetler, Bizansın yardımcısı gibi gösteriliyordu. Süleyman Paşa ordusu, mayıs 1349 da Bursa'dan yola çıktı. Yol boyunca arttı, çoğaldı, Çanakkale boğazına geldikleri zaman otuz beş bin kişiyi buldu.

Türk destan yazarlarının :

"Keramet gösterip halka, suya seccade salmışsın.
Yakâsın Rûmelinin dest-i tekva ile almışsın."

şeklinde övdükleri bu geçiş, İzmir Beyi, Aydınoğlu Umur Beyin büyük ve muntazam donanmasıyla yapılmıştı. Otuz beş bin kılıç, o zamanlar için çok büyük bir kuvvetti. Özellikle, orduyu sevk ve idare eden kumandanlar, savaş meydanlarında ad yapmış, ün salmış kişilerdi : Veliaht Şehzade Süleyman Paşa, Murat Bey ve Evrenos Bey... Bu üç kumandan-

dan en genci, Murat Beydi. İstikbalin tarihine "Hüdavendigâr" lâkabıyla geçecek olan Birinci Murat, o tarihte, henüz yirmi yaşlarındaydı. (Doğumu : 1328).

ORHAN GAZİNİN EVRENOS BEYE VERDİĞİ VAZİFE

Evrenos Beye gelince, bu ünlü kumandan, gençlik çağlarında Kütahya'da, Germeyen Oğullarının hizmetinde bulunmuştu. Cesur, atak, savaş kurallarını çok iyi bilir bir akıncı beyiydi. Germeyen Oğlu Beyini, gevşek ve rahatına düşkün bulan genç Evrenos, methini duyduğu Orhan Gazi'nin hizmetine girmiş, Osmanlı Türklerinin atlı kuvvetlerini idare etmişti. Orhan Bey, Rumeli yakasına el atmağı kararlaştırdığı gün Evrenos Beyi çağırtmış :

"— Baka Evrenos, demişti. Bileğinin hünerini, kılıcının keskinliğini biliriz. Atının bastığı yerde ot bitmez, adı bilinir bir akıncımızsın. Gerektir ki, Urumeli seferinde Paşa oğlumuzla varasın, yüz aklığı edesin, hüner gösteresin. Murad'ımı da sizinle bilece göndermek isterim. Yanımızda cenk ahvalin görüp bilmeli, ona göre adlanmalı."

Orhan Gazi'nin "Murad'ım" diye söz ettiği kişi, kendisinden sonra Osmanlı tahtına çıkacak ve Kosova sahrasında hain bir hançer darbesiyle şahadet mertebesine yükselecek olan üçüncü Osmanlı - Türk padişahıydı. Gerçi, Şehzade Murat, babasıyla birlikte türlü savaşlara girmişti. Fakat bunlar, kale kuşatması şeklinde küçük ölçüde savaşlardı. Akına girmemiş, meydan savaşı görmemişti.

BULGARLAR HEDEFE ULAŞAMAMIŞLARDI...

Şehzade Süleyman Paşa, Rumeli topraklarına ayak basınca, bir kaç gün yol hazırlığı gördü, sonra, bir ok gibi ileri atıldı. Ordunun dörtte üçünü atlılar teşkil ediyordu. Bu yüzden büyük hareket ve manevra kabiliyetine sahipti.

İstilâcı Bulgar kuvvetleri, Edirne'yi geçmiş, Havsa dolaylarına varmıştı. Burada Türk akıncıları - Türk tarihçilerinin deyimiyle - "sürüye kurt girercesine" Bulgarların üzerine atıldı. Büyük hayal ve ümitlerle yola çıkan istilâ ordusu, perişan ve "perkente" kaçmağa koyuldu. At ayağından kurtulabilenler, canlarını Balkanların ötesine zor attı.

Görünürde, "yardımcı kuvvetler" in işi bitmişti. Geri dönmeleri gerekirdi. Ama, öyle olmadı. Süleyman Paşa ve Evrenos Bey, ayrı ayrı kollardan Rumelinin içine doğru daldı. Hele Evrenos Beyin akıncıları, burgu gibi işliyor, ta Balkanların eteğine kadar bütün Mekedonyayı kasıp kavuruyordu.

Akınlar, bir süre devam ettikten sonra, Rumelinin fethine başlandı. Şehzade Süleyman Paşa, 1354 yılında Geliboluyu zaptetti. Burası, talihsiz şehzadenin atından tekerlenip öldüğü tarihe kadar (1359) Veliahtın sancak merkeziydi.

Bu arada Evrenos Bey, boş durmuyor, Trakya içlerine akın üzerine akın tazeliyordu. Öyle bir an geldi ki, "Evrenos" adı, Bulgarlar ve Rumlar arasında bir korku sembolü olarak anıldı. "Evrenos geliyor!" deyince, beşikte ağlayan çocuklar bile susuyor, etrafı bir korku ve dehşet havası sarıyordu.

Gide gide, adı, şehzadelerden çok söylenir, hükmü Osmanlı şehzadelerinden daha geçer olmuştu.

BURSA'YA GELEN KARA HABER

Evrenos Bey, akın ve baskınlarına devam ederken, Süleyman Paşa da fetih hareketlerini yürütüyordu. Geliboludan sonra, yavaş yavaş kuzey - batı istikametinde ilerliyor, sınırlarını Edirne yakınlarına kadar genişletiyordu.

Nihayet, bir felâket oldu. 1359 sonbaharıydı. Hava çiyseliydi. Şehzade Süleyman ava çıkmıştı. Sarp bir kayalıkta doğanıyla av avlıyordu. Kuşunu uçur du, arkasından atını sürdü. Geçtiği kayalık, yağan çiyseyle kaygan bir hale gelmişti. Atının tırnağı sürçtü, yere kapaklandı. Dört bir yandan at uşakları koşuşmuştu, lâkin ne fayda!.. Olanlar olmuş, Veliaht, Tanrının rahmetine kavuşmuştu.

Kara haber Bursa'ya ulaştığı zaman, yaşlı padişah çok üzüldü. Küçük oğlu Murat'ı veliaht ilân etti.

Ağabeyinin ölümü üzerine Bursa'ya dönen Şehzade Murattan sonra, Evrenos Bey, Rumeli'de tek başına kaldı.

Avrupanın bağrında TEK MÜSLÜMAN DEVLET olarak yerleşebilmek, sanıldığından daha çok zor ve çetin olmuştur: Sadece kılınçla fetihler yaptığımız doğru değildir: Asıl kudret, hak ve adaleti, müsamaha ve şefkati temsil etmemizde idi. Nitekim sukut, askeri kudretimizi kaybetmemizden çok evvel bu temellerin ihmali ile başladı.

Yukarıdaki klişe, Riko'nun Almanca baskısından alınmıştır ve akıncılarımızın bir kale önünde, durdurulmaz hücumunu gösteriyor.

Artık, hiç bir emir ve kumanda altında değildi. Gönlünce akınlar tertipliyor, Padişahın dediği gibi, "atının bastığı yerlerde ot bitmiyordu."

ORHAN GAZİNİN ÖLÜMÜ

Padişah yaşlanmıştı. Büyük oğlunun ölümü ise, kendisi için büyük bir ıstırap konusu olmuştu. Çok yaşamadı. 1462 yılının başlarında iğreti hayattan, ebedi hayata göç etti. Saltanat sırası Birinci Murad'a (Hüdavendigâr) gelmişti.

Murat Han, üçüncü padişah olarak tahta çıktığı gün, ilk işi, Rumeli ahvalini düşünmek oldu :

"— *Yolunu bildiğimiz, dikenini yolduğumuz yerlerdir, diyordu. Bir gün nasıl olsa, hükmümüz altına girer.*"

Bu bakımdan, Evrenos Beyin baskın ve akınlarını doğru bulmuyordu. Ülkeyi kuş uçmaz, kervan geçmez bir halde teslim almayı arzulamıyordu. İstiyordu ki, "reaya" ve "beraya" ezilmeye. Teb'a, kendisine lâzımdı. O, cihangir bir padişah olmak emelindeydi. Evrenos Bey ise, uğradığı yeri yakıp yıkıyor, yerine arpa ektikten sonra dönüp geliyordu. Cihangirlik ile akıncılığın ayrıldığı nokta burasıydı. Biri, daldan meyveleri toplar, diğeri ise, ağacı kökünden kesip gelirdi.

Murat Han, tahta çıktığı yıl, Geliboludan tekrar Rumeliye geçti. Ağabeyi-

nin zamanında, Osmanlı sınırları Edirneye yaklaşmıştı zaten. Emrindeki mun tazam orduyla şehri kuşattı ve kısa bir muhasaradan sonra, Edirneyi zaptetti. Artık, Osmanlıların iki başkenti olmuştu : Bursa ve Edirne!.. (1362)

Evrenos Bey, Edirne'nin zaptından sonra, tekrar ileri atıldı. Yanındaki atlılarla birlikte Batı Trakya içlerine doğru daldı, gitti.

AKINCI BEY İLE DEVLET SAHİBİ ARASINDAKİ FARK

Murat Han, Evrenos Beye birçok mektup yazmıştır. Bunlardan ancak ikisi bugün elimizdedir. Tecrübeye ve akla çok kıymet veren yeni padişah, yapılan aşırı akınlardan hoşnut değildi. İleride, nasıl olsa hükmü altına girecek olan yerleri, "kuru bir toprak" olarak ele geçirmek istemiyordu. Halk, lâzımdı kendisine. Tarlayı onlar sürecek, sürüyü onlar güdecek, tezgâhı onlar işletecekti. Meyve veren ağacı kökünden kesmek olmazdı. Bu bakımdan, Evrenos Beye yazdığı mektuplarının hemen hepsi, nasihat yolluydu. Akıncılar Beyi, padişahtan çok yaşlıydı. Bununla beraber, temkin ve tedbir bakımından çok noksandı. Akıncı Beyi ile, Devlet sahibi arasında elbette ki, bu kadar fark olacaktı.

Evrenos Bey, Komotiniyi (Gümülcüne) yağmaladıktan sonra, daha ilerilere saldırdı. Batı Trakya içine bir kama gibi saplanıyordu. Onu bir noktada durdurmak gerekliydi. Murat Han, kapısı halkından bir çavuşla kendisine bu lüzumu bildirdi. Hüdavendigâr'ın yazdığı mektup, çok az ifade farkıyla aynen şöyleydi :

HÜDAVENDİGÂR'IN MEKTUBU

Evrenos Beye hüküm ki,

Selâm, Tanrının olup, cümle varlık onundur. Mülk dahi Tanrının olup kullarına bir bahşişi, bir sadakasıdır.

İmdi, malûmun ola ki, vardığın yerden ileri varmayıp olduğunca durasın. Biz dahi ol tarafa varmak üzere olup, ayağımız üzengidedir. Buluştuğumuzda bilece söyleşir, her hangi tarafa gitmek gerekirse ol canibe varırız.

Gümülcüneyi sana ihsan eyledik. Orada eğleşip bir hoşça dirlik kurasın. "Kılıcım ekmeğidir" deyu fıkaraya zahmet vermiyesin. Vergilerini adalet üzre toplayasın. Bilginlere riayet edip, düşkünlere merhamet gözüyle nazar kılasın.

Sen, bizz cennetmekân karındaşımız yadigârısın ve dahi babam, atam armağanısın. Onlara nice hizmet ettinse, bize de öylece hizmet edesin.

Hizmetin ve mürüvvetin bekleriz. Hizmet oldurkim, gerektiğince gayret kuşağın kuşanıp dediğimiz yere varasın.

Mürüvvet oldurkim, kılıcına baş eğenleri hoşça tutasın. Yola gelmezleri yola getiresin.

Esbab-ü harb-ı darpta nesne eksikliğin olmaya. Kapında yarar yiğitler koyup, yüğrük atlar besliyesin. Kılıçta ve kalkanda, cebede ve cevşende, yay-ü mızrakta, ok ve pırnakta zerrece noksanın olmaya. Mülkün Tanrı mülkü olduğun bilesin, ona göre gönül aynasındaki "kibir" tozlarını silesin.

"Allah mülkünü dilediğine verir" fehvasını bir ân dahi hatırdan çıkarmayasın.

Yakında biz dahi o tarafa varırız, ona göre tedarik göresin, Hudanın takdirine razı olasın, şöyle bilesin.

Tanrının selâm, rahmet ve bereketi üzerine olsun.

Orhan Oğlu Murat

YÜKSELİŞİN ANAHTARLARI

Bu mektupta, Osmanlı yükselişinin bütün anahtarlarını bulmak mümkündür. Osmanlılar, gittikleri yere sevgi, şefkat, özellikle adalet götürmüşlerdir. İmparatorluğun üç kıt'a üzerine yayılmasındaki hikmet budur. Murat Han, ünlü komutanı Evrenos Beyden, "vergilerin adalet üzre toplanmasını" istemektedir. Bilginlere riayet, fıkaraya merhamet edilmesini beklemektedir. Hele şu "kılıcım ekmeğidir deyu fıkaraya zahmet vermiyesin" cümlesi ne kadar şahane, ne kadar insanîdir.

Ülke, hakkaniyet ve adalet esaslarına göre idare edildiği sürece, Osmanlı Türkleri üç kıta üzerine yayılmış, büyük medeniyetler kurmuş, zenginlik ve ihtişamın zirvesine yükselmiştir. Ondan sonra ise...

Ondan sonrasını, hepimiz büyük bir iç burukluğuyla hatırlarız.

49 UNCU ÖLÜM YILDÖNÜMÜNDE

SULTAN İKİNCİ ABDÜLHAMİT

Yazan :

İBRAHİM HAKKI KONYALI

Osmanlı Padişahları içinde şahsiyeti üzerinde müsbet - menfî en geniş ve tezadlı hükümler, hiç şüphe yok, Sultan İkinci Abdülhamide aittir.

15 Şubat, Sultan İkinci Abdülhamidin ölüm yıldönümüdür. Bu münasebetle rahmetli Padişahın şahsiyetini müsbet ölçülerle ele alan bir tetkiki, karşı fikirlerle mukayese etmek, böylelikle hakikatın tecellisine imkân vermek düşüncesiyle sütunlarımıza alıyoruz.

Sultan İkinci Abdülhamit 15 Şubat 1918 de, 49 yıl önce Tanrının rahmetine göçmüştü. Sultan Abdülhamid Osmanlı hükümdarlarının en büyüğü demiyelim amma, en büyüklerinden birisi olduğunda dost ve düşman herkes söz birliği yapıyor. Osmanlı tahtında en çok hükümdarlık yapanların da dördüncüsüdür. Kanunî 48, Dördüncü Mehmet 41, Orhan Gazi 35, İkinci Abdülhamid 33, İkinci Beyazıd ve İkinci Mahmud 32 şer, Murad Hüdavendigâr ve Fatih 31 er yıl hükümdarlık yapmışlardır.

Yavuz Sultan Selim, Kanunî Sultan Süleyman, devlet, kemalinin zirvesinde iken gelmişlerdir. İkinci Abdülhamid, İmparatorluk inkıraz ve çöküntü çukuruna düştükten sonra bu devletin başına geçmiş, büyük hizmetler yapmıştır. Çukurda başlıyan hizmet sütunu, elbette Yavuz'un ve Kanunî'ninkinin seviyesini bulamazdı. 33 yıl imparatorluk topraklarından, 33 karış yer vermeden bu devleti idare etmiştir.

Batılı uzmanlar, bir şahsın ve bir olayın tarihî olabilmesi için yüz yılın geçmesini şart koşuyorlar; bazıları da elli yılın yeter olduğunu söylüyorlar. Sultan İkinci Abdülhamid'in ölümünün üzerinden 49 yıl geçmiştir. Hakkında doğru bir hükme varabilmek için artık konuşma zamanı gelmiştir. İnkılâplardan, ihtilâllerden sonra yıkılan idare ve şahsı yermek, hatta sövüp saymak tabii hallerdendir. Abdülhamid'i ve rejimini yıkanlar, dünyada kötülüyebilecek nekadar kelime ve cümle, ne kadar küfür ve sövme varsa, gözlerini kırpmadan, irkilmeden, göbeklerini kaşıya kaşıya kullandılar. "Kızıl Sultan" ı ona ikinci bir ad yaptılar. O'nu savunma, O'nun hakkında iyi bir şey söyleme suç sayıldı. Her insan gibi, her hükümdarın da iyi kötü tarafları olabilir. Bir adam, bir hükümdar hakkında karar verebilmek için, iyi ve kötü işlerini terazinin birer gözüne koymak ve tartmak lâzımdır. Hangisi ağır basarsa, onunla hüküm verilir.

KURTULUŞU GARBIN TEKNİĞİNDE GÖRÜYORDU

Arapların dilimize şöyle çevirdiğimiz çok güzel bir sözleri vardır: "Asıl fazilet, düşmanların şehadet ettikleri şeydir." O'nun amansız düşmanı olan Garpliler bile ideal bir hükümdar oluşunda söz birliği yapmışlardır. O'nu ve rejimini yıkanlar, O'nun iyi işlerinin birer sadık aynası olan bütün dosyaları Beyazıd meydanında yaktılar. Arta kalanlar da, bizim tavsiyemizle Devlet arşivine alındı. Bunların sayısı iki yüz elli binin çok üstünde idi. Arşiv Umum Müdürlüğü, bunları incelenmesi, açılması yasak evrak halinde kilitler altında saklıyordu; ısrarımız üzerine bunlar incelemeye açıldı. İnceleyenlerden olduğum için, O'nun büyük ve örnek bir Devlet başkanı olduğunu gördüm.

Devlet çöküyordu. Memleketin Türk ve Müslüman kalarak Garbin tekniğini alması lâzım geldiğine inanmıştı. Avrupa'ya öğrenciler gönderdi. Bu işe Mikado (Japon imparatoru) ile beraber baş-

lamıştı. Japon gençleri Garbin tekniğini, bizimkiler ise, O'nun ifadesi ile "Garbin dansını, balosunu, ciyfesini" getirmişlerdi.

İmparatorluğun 33 yıl idare gemlerini elinde tutan padişah, mahbus yaşadığı Beylerbeyi sarayının alt katında, tünelin hemen önündeki karanlık ve kasvetli bir odada öldü. İktidar hükümeti O'nun ölümünü gizli tutmak istiyordu. Na'şını beş on kişilik bir hademe gurubu ile Sarayburnuna getirdiler, basit bir techiz ve tekfin merasimi yapılacaktı, fakat kara haber bir şimşek sür'ati ile İstanbul'a yayılmıştı. Devrin vak'anüvîsi, Büyükadada oturan Ahmet Refik Bey bile bunu tesadüfen öğrenmişti. Hemen Topkapı sarayına geldi, O'nu teneşirde yıkanırken, kefenlenirken gördü. "Abdülhamid'in Na'şı Önünde" başlıklı yazısını, devrin hiç bir yazarına nasip olmıyan yüksek bir fiatla, tam beş altın liraya Vakit gazetesine sattı. *"En çok para aldığım ve en çok beğendiğim yazım"* dediği bu makalesinde merhum Ahmet Refik Bey şöyle diyor :

ABDÜLHAMİD'İN NA'ŞI ÖNÜNDE

"Hakan-ı sabık irtihal etmiş.. Bu havadis ilk defa gazetelerden öğrenildi. Boğaz, güneşin parlak ziyaları altında, mavilikler içinde gülüyordu. Beylerbeyi Sarayı uzaktan, mavilikler içinde görünüyordu. Otuz üç sene müddetle Osmanlı tahtını işgal eden Sultan İkinci Abdülhamid, birkaç saat sonra, güzel İstanbul'un toprakları altına gömülecekti. Sultan Abdülhamid'in cenazesi Beylerbeyi Sarayından Topkapı Sarayına getirilecekti. Orada yıkanacak ve saat dokuzda Sultan Mahmud türbesine gömülecekti. Topkapı Sarayına gittim. Orta kapı önünde, başında kabalak, elinde tüfek, tek bir nöbetçi bekliyor, Babüssaade önünde ak ağalar, kemal-i nezaketle gelenleri karşılıyordu.

Sultan Üçüncü Ahmet kütüphanesinin önünden geçtim. Siyah esvablı bir hademe lâle bahçesi tarafından hızla koştu : Cenaze geliyordu. Sarayburnu'na doğru ilerledim. Ufak kafile, parkın kumlu yokuşunu ağır ağır çıkıyordu. Rıhtıma büyük bir istimbot yanaşmış, sarı bacasından dumanlar yükseliyordu. Bu manzara pek hazindi: Marmara, sahiller, tepeler, güneş içinde idi. Uzakta, Hamidiye camiinin narin ve beyaz binası, Yıldız'ın ağaçlık caddesi, Sarayın çıplak ağaçlar arasından görünen zincirleme damları, şaşkın ve sessizdi. Siyah, bütün siyahlar giyinmiş bir kafilenin başları üzerinde, beyaz bir çarşaf, koyu bir şal, yeni bir sedye görülüyordu. Sultan Abdülhamid, tahta bir sedye üzerinde, yatağının içinde, bîruh yatmıştı. Kalın, sarı çizgili yatak çarşafı, sedyenin kenarlarına doğru sarkıyordu. Üzerine turuncu ve yeşil nakışlı, kıymettar, koyu bir şal örtülmüştü. Rüzgâr estikçe şal kalkıyor, altında zayıf bir vücudun, ufak bir başın kabartısı görülüyordu. Cenazenin önünde Beylerbeyi Sarayının muhafızı, yanlarında iki sıra asker, sedyenin etrafında Enderun-u Hümayun ağaları, saray erkânı ağır ağır yürüyorlardı. Sedye el üstünde taşınıyordu. Arkada Şehzade Selim Efendi, Damad Paşalar, mahzun ve müteessir ilerliyorlardı. Her tarafta müphem bir sükût... Hademeden biri elinde bir fes taşıyordu. Fesin üzerine beyaz bir mendil örtülmüştü. Bu, Sultan Abdülhamid-i Saninin fesi idi. Bütün simalar müteessirdi.

Cenaze, lâle bahçesi önünden geçirildi. Hırka-i Saadet'in yeşil ve yaldızlı kapısı önüne getirildi. Kapı açılmıştı. El üzerinde içeri girdi. Şehzadeler ve Damad Paşalar Mecidiye kasrında, cenazeye refakat edenler dışarıda kaldılar. Kapı kapandı, içeriye, Hırka-i Saadet erkânından başkası giremedi.

HIRKA-İ SAADET DAİRESİ TARİHİ BİR GÜN YAŞIYORDU

Ne münevver, ne ulvî, ne ihtişamlı bir daireydi burası! Osmanlı Hanedanının Hilâfet namına inşa eylediği en güzel, en mutantan, en parlak bir mâbeddi. Duvarlar mavi ve yeşil çiniler, altın yaldızlı levhalarla müzeyyendi. Sultan Selim'in halefleri, ruhlarını bu mukaddes mahalde avuturlar, ordularının zaferleri için burada dua ederler, Hırka-i Saadet önünde gözyaşları dökerlerdi. Duvarların rengârenk çinileri, kıymettar yazıları göz kamaştırıyordu.

Hâcet penceresi önündeki hasırlar kısmen kaldırılmıştı. Karşıda, geniş, buzlu camlar Halic'in görünmesine mani olu-

yordu. İki yeşil kerevet üzerinde, serviden, altı kollu ufak bir tabut, hasırların kalktığı taşlık üzerinde ufak bir teneşir görülüyordu. Sultan Abdülhamid, üryan ve bîruh teneşir üzerine yatırılmıştı. Hâcet penceresinin yaldızlı parmaklıkları önünde müteessirane durdum. Tabutun ilerisinde Enderun erkânı, ellerini hürmetle kavuşturmuşlar, hizmete muntazır bekliyorlardı. Karşıda, Sultan İbrahim'in sünnet odası, asırların menakıbını saklıyan kapalı kapısı, mavi çinili duvarlarile, tarihin bu safhasına karışmak istemiyor gibiydi. Teneşirin etrafında, ikisi yeşil, ikisi beyaz sarıklı dört hoca, ellerinde lifler, misk sabunları, dindarâne bir ihtiramla na'şı yıkıyorlardı. Sultan Abdülhamid'in beline doğru beyaz ve yeni kefen örtülmüştü. Göğsünden yukarısı ve dizlerinden aşağısı açıkta idi. Vücudunda uzun bir hastalığın zaafı görülmüyordu. Renginde ölüm sarılığı, korkunç bir sarılık yoktu; fil dişinden donmuş bir cisim gibiydi. Boyu ufak, saçı ve sakalı ağarmıştı. Burnu, çehresine nisbeten uzunca idi. Gözleri kapanmış, çukura batmıştı. Uzun ve siyah kaşlarının vaziyetinde melâl ve teessür vardı. Saçları alnına doğru biraz dökülmüştü. Sakalı bembeyaz, uçlarına doğru sararmıştı. Yüzünde ihtiyarlık alâmeti, fazla buruşukluk yoktu. Boynu incelmiş, omuz kemikleri dışarı fırlamıştı. En zayıf yerleri göğsü idi. Göğüs ve kalça kemikleri görülüyordu. Bacakları beyaz, ince, ayakları ufaktı. Vücudunda hiç kıl yoktu. Yalnız meme uçlarında, kollarının alt kısımlarında, parmaklarının üzerinde siyah kıllar görülüyordu. Kolları bîtâbane iki tarafa düşmüş, ayaklarının parmakları açılmıştı. Vücudunun sağ tarafı bembeyazdı, sol tarafında ve arkasında kırmızılıklar görülüyordu. Heyeti umumiyesi sevimli idi. Beyaz bir vücud, yıkandıkça güzelleşen bir na'ş, yeni bir teneşir üzerinde, yıkayanların ellerine tâbi, uzanmış yatıyordu. Na'şın karşısında, ellerinde gümüş buhurdanlıklar, ağalar duruyordu. Herkes hûşû içinde idi.]

Nihayet na'şın yıkanması bitti. Sarı ipek işlemeli havlularla kurulandı, tabut yere indirildi, teneşir, tabutun yanına getirildi, içine kefenler serildi, Sultan Abdülhamid'in na'şı hürmetle tabuta indirildi.

Sultan İkinci Abdülhamid; şehzadeliği, yani Efendi unvanını taşıdığı günlerde.

SON DAKİKALARI

Sultan Abdülhamid, son dakikalarına kadar, kendini kaybetmemişti. Hatta vasiyet etmişti: Göğsüne ahıdname duası konacak, yüzüne Hırka-i Saadet destimali, siyah Kâbe örtüsü örtülecekti. Bu vasiyet harfiyyen yerine getirildi. Sultan Abdülhamid'in tabut içinde, beyaz kefenler arasında, kemikleri sayılan çıplak göğsünde ahıdname duası, yüzünde siyah bir Kâbe örtüsü, ak sakalı, ebediyete doğru kapanmış gözlerile uryan ve perişan, Hırka-i Saadet dairesinde yatışı, cidden elimdi: Sultan Abdülhamid bütün günahlarını tarihe bırakmış, mütevazı bir vaziyette Huzur-u İlâhiye gidiyordu.

Kefen bağlandı, tabut kapandı. Sedef kakmalı, asırlar görmüş bir saatin ağır tınlamaları Hırka-i Saadet dairesinin ulviyeti içinde aksetti, tabutun techizine başlanmıştı. Üzerine evvelâ bir yatak çarşafı, daha üstüne sırma işlemeli al bir örtü konuldu. Ayak ucuna lâciverde yakın çiçekli bir kumaş sarıldı. En üste Kâbe örtüleri, kıymettar taşlarla müzeyyen kemerler konuldu. Başına ve kollarına şallar sarıldı. Baş tarafına sarılan yeşil atlas üzerine kırmızı bir fes konuldu. Na'ş yıkanırken, çıplak bir tabut,

tahta bir teneşir, Hırka-i Saadet dairesinin gözler kamaştıran renkleri ve yaldızlarile tezad teşkil ediyordu. Şimdi Sultan Abdülhamid'in ipekler, şallar, sırmalar, kıymettar taşlarla müzeyyen tabutu, dairenin ihtişam ve ulviyetine uymuştu.

HUZURU İLÂHİYE DOĞRU

Saat dokuz.. Hırka-i Saadet kapısının önünde sırmalı üniformalar, kalpaklar ve şapkalarile sefirler ve zabitler bekliyorlardı. Ecnebiler bu muazzam daireyi merak ve hayretle seyrediyorlardı. Ulema, arkalarında geniş kollu, göğsü sırmalı yeşil ve mor libaslar, sarıklarında sırmalar, hürmetle istikbal ediliyordu. Kalabalık gittikçe artıyordu. Veliahd-ı saltanat, büyük üniformalarile gelmişlerdi. Şubat güneşi altında, nişan, sırma, üniforma parıltısından başka birşey görülmüyordu.

Hırka-i Saadet dairesinin kapısı birdenbire açıldı. Bütün nazarlar kapıya çevrildi, kalabalık o tarafa doğru birikti. Kapının iki tarafı doldu. Herkes, kalbler müteheyyiç, cenazeyi görmek istiyordu. Nihayet elmaslı kemerler, sırmalı Kâbe örtüleri, al atlaslarla müzeyyen tabut, kırmızı fesi ile, parmaklar üzerinde, mehîb ve muhteşem dışarı çıktı. Erkân-ı Devlet, zabitler, Sultan Abdülhamid'in cenazesi huzurunda idiler: Bütün nazarlar tabuta dikilmişti. Tabut, Hırka-i Saadet kapısı önüne yüksek bir mevkie konuldu. Hamidiye camiinin kürsü şeyhi, sırmalı yeşil esvabı, göğsünde nişanı ile taşın üzerine çıktı. Etrafına bakınarak sordu :

"— Merhumu nasıl bilirsiniz?"

Velveleli, hazin, müteessir birçok ses, serviler arasında aksetti :

"— İyi biliriz."

Kısa bir fatiha bu merasime de nihayet verdi. Tabut kaldırıldı, Sultan Üçüncü Ahmed kütüphanesinin arz odasının sağından ağır ağır geçti, Babüssaade önüne geldi, cenaze namazı alelusul burada kılındı. Alay burada tertip edilecekti. Şehzadegân, âyan, meb'usan, erkân-ı devlet, süfera, ümera, saray ağaları, hep buraya toplanmışlardı. Arada sırada, teşrifat memurlarının sırmalı esvaplarile, ellerinde beyaz bir kâğıt :

"— Âyan, meb'usan, rical-i ilmiyye, ümera" diye çağırıldıkları işitiliyordu. Nihayet alay tertip edildi. Servilerin önüne hademe-i şâhane zabitan ve efradı dizilmişlerdi. Piyade efradı, silâhlarını omuzlarına asmışlar, kemal-i sükûnetle yürüyorlardı. Tabutun önünde dedeler, Şazelî dergâhı dervişleri gidiyordu. Tabutu taşıyanlar Enderun-u Hümayun ağaları ve saray erkânı idi.

SON MERASİM

Tabut, Babüssaade'den orta kapıya kadar, serviler arasından yavaş yavaş ilerledi. Orta kapıdan vakar ve ihtişam ile çıkarken hazin bir tehlîl, ruha huşû ve tevekkül veren tatlı bir sada, orta kapının taş duvarlarına, bir zamanlar vüzeraya mahbes teşkil eden kapı arasına aksetti.

Herkes tabutun arkasından hürmetle yürüyordu. Bu tarihî kapı, ne padişah cenazelerinin çıktığını görmüş, etrafında ne acı göz yaşlarının döküldüğüne şahit olmuştu. Önde, dedegânın fasıladâr hazin nevaları işitiliyor, Şazeli dergâhı şeyhlerinin hüzünlü bir Arap ahengi ile okudukları kelime-i tevhid, tekbirler ve naatler arasında, aheste bir nakarat gibi yükseliyordu. Orta kapı ile Bâb-ı Hümayun arası Alman zabitlerinin otomobilleri, mükellef konak arabarile dolmuştu.

Cenaze Bâb-ı Hümayundan çıktı. Sokaklar insandan görülmüyordu. Ayasofya önünden Sultan Mahmud türbesine kadar caddeye iki sıra asker dizilmişti. Ağaçlar, evler, pencereler, damlar kadınla, çoluk çocukla dolmuştu. Tabut, acıklı ve müessir dualarla, tekbirler ve tehliller ile ilerliyordu. Cenazeyi görenler, müteessir oluyorlardı. Evlerin pencereleri kadınlarla dolu idi. Bir hanım, hıçkırıklarını zaptedemiyor, mendili gözlerinde, başını duvara dayamış, ağlıyordu. Cenazeyi lâkaydane seyredenler de vardı. Fakat hassas kalbler, bu hazin merasime, bu müellim feryadlara, bu dinî ihtişama karşı gözlerinin yaşardığını hissediyordu. Otuz üç sene hilâfet makamını işgal eden Osmanlı Padişahının son merasimi hürmetle ifa ediliyordu.

Allah! Allah! nidalarile tabut türbe kapısından içeri girdi. Sultan Abdülhamid hürmet ve tekrîm ile kabre indirildi, Osmanlı tarihinin otuz üç senelik safhası hazin bir surette hitama erdi."

TAHTA ATIN KAZANDIĞI KANLI SAVAŞ

TRUVA SAVAŞI BİR GÜZELLİK YARIŞMASI YÜZÜNDEN ÇIKMIŞTI

Truva Kralı Priamos'un oğlu Paris güzellik yarışmasında Helena'ya elmayı verirken. (Bu yarışma Truva savaşına sebep oldu.)

Paris, Kral Menelaos'un karısı Güzel Helena'yı kaçırınca Truvalılarla Yunanlılar arasında savaş patlak vermişti. Kökü tarihin efsane ile karıştığı çağlara kadar uzanan bu olay, şimdiye kadar birçok tiyatro oyunlarına, operalara ve sinema filmlerine olduğu kadar, tablolara, kabartmalara, heykellere de konu olmuştur. Aşağıdaki yazıda büyük Fransız tarihçisi EMILE MIREAUX, bu aşk macerasını bir bilgin gözü ile anlatmaktadır.

Bir başka adı da İlion olan Truva şehri M. Ö. ikinci bin yılda, arkeologların büyük çoğunluğunun birleştiğine göre, şimdiki adı ile Menderes Suyu, eski adıyla Skamandros diye anılan ırmağın alçak vadisinin Doğusundaki sıra tepelere kurulmuş bir kalenin adıydı. Efsaneye göre burası yaşlı kral Priamos'un idaresinde oldukça güçlü bir Devletin merkeziydi. Kralın, oğullarından ellisi ile damatlarının on ikisini de barındıran sarayı, bu kalabalığı içine alacak kadar genişti ve kaleye hakim bir yerde inşa edilmişti.

Rivayete göre tahminen M. Ö. 1200 yılında bu Truva şehri o zamanki Yunanlıların genel adı olan Akhaio'lular tarafından, denizden tertiplenen bir seferle taarruza uğramıştı. Krallar kralı, Argos ve Mykenai derebeyi Agamemnon'un daha başka cengâverleri de yanına alarak idare ettiği bu istilâ ordusu, tam on yıl Truvalılarla müttefiklerinin şiddetli mukavemetiyle karşılaşmış, sonunda Truva şehri zaptedilmiş, yağma olunup yakılmıştı.

Truva savaşının konusu budur. Buna şunu da eklemek gerektir ki İlion şehrinin bulunduğu tahmin edilen şimdiki Hisarlık Türk köyünde araştırmalar yapan çağımız arkeologları gerçekten bir eski müstahkem mevkiin kalıntılarını meydana çıkarmışlardır. Görünüşe göre burası M. Ö. XII. yüzyılın başlangıcına doğru yıkılıp ateşe verilmiş bulunmaktadır.

SAVAŞA YOL AÇAN GÜZELLİK YARIŞMASI

Şimdi de Truva savaşının efsane ile karışık tarihine dönelim :

Ünü çağımıza kadar ulaşan bu büyük savaşa, bir güzellik yarışması sebep olmuştu. Yarışmaya, birbirlerine rakip üç tanrıça, Hera, Athena ve Afrodit katıldılar ve Tanrıların babası Zeus'un buyruğu ile Hermes tarafından, Truva kralı Primaos'un oğullarından biri olan Paris'in karşısına çıkarıldılar.

Üç rakibe güzelliklerine güvenmemiş olacaklar ki, karar verecek olan Paris'i muhteşem vaidlerle kendilerinden yana

etmeğe çalıştılar. Hera ona dünya imparatorluğunu, Athena askerlikte şan ve zaferi, nihayet Afrodit de Güzel Helena'nın gönlünü ve sevgisini bağışlamağı vaadettiler. Güzel Helena Sparta kralı Menelaos'un eşiydi ve dünyanın en güzel kadını olarak ün salmıştı.

Paris'in dünya imparatorluğunda gözü yoktu, pek yiğit bir savaşçı da değildi, onun için yarışmada Afrodit'i kazandırdı.

İşte bu yarışmanın neticesi, büyük bir savaşın başlangıcı oldu.

Paris Afrodit'ten güzel Helena'nın gönlünü kazanacağına dair söz almıştı ya: Denize açıldı, Sparta kıyılarına yanaştı, karaya çıktı ve Menelaos'un sarayında hatırlı bir misafir olarak karşılanıp ağırlandı. Kralın bir ara Girit'e gidişinden faydalanarak kraliçeyi baştan çıkardı, onunla kaçtı. Gider - ayak kralın hazinelerini de götürmeyi ihmal etmedi. Sonra Truva'ya gelerek orada Helena ile evlendi.

ORTAYA BİRÇOK AKSİLİK ÇIKIYOR

Bu hadise bütün Yunan âleminde büyük bir heyecan yarattı. Krallar kralı Agamemnon da Atreus'un oğlu, Menelaos'un kardeşiydi. Agamemnon'un öncülüğü ile, misafirperlik kaidelerini ayaklar altına alan Paris'le ona suç ortaklığı eden Truvalılardan öc almak için büyük bir ittifak kuruldu. Atreus'un oğulları Agamemnon ile Menelaos büyük bir ordu ile muazzam bir donanma topladılar. Bu iki krala Nestor, Odysscus, Diomedes, Ais (Ajak), Akhilleus ve daha başka seçkin yiğit de katıldı.

Paris'in kaçırdığı güzel Helena, yukarıda heykelinin başı görülen Menelaos'un karısı idi.

Gemilere bindirilen ordu denize açıldı, fakat yolunu şaşırarak Truva yerine başka bir şehri yağma etti. Yanlışlık anlaşılınca askerler yine gemilere bindiler, fakat bir fırtına bunları Batıya doğru sürükledi. Bin güçlükten sonra donanma yine bir araya geldi, fakat sürekli ve ters rüzgârlar donanmanın yola çıkmasına engel oldu. Bu rüzgârları, Agamemnon'un kızdırmış olduğu tanrıça Artemis estirmekteydi.

Tanrıça Artemis'in öfkesini yatıştırmak için Yunanlıların falcısı Kalkhas'ın öğüdü üzerine, tanrıçaya Agamemnon'un öz kızı İphigeneia'nın kurban edilmesi kararlaştırıldı. Fakat tam zavallı kızcağız öldürüleceği sırada onu yine tanrıça kurtararak yerine bir dişi geyik koydurdu, kızı da Tauris'teki kendi tapınağına râhibe yaptı.

KANLI SAVAŞ BİR SONUÇ VERMİYOR

Yunan donanması nihayet Ege denizini aşabildi. Son olarak da Truva kıyılarının karşısındaki Tenedos adasına (Bozcaada'ya) uğradı. Yunanlı şefler çarpışmaya girişmeden önce Truva'ya bir elçi heyeti göndermeğe karar verdiler. Bu heyet Odysseus ve Menelaos'tan kuruluydu, Helena'nın ve kaçırılan hazinelerin geri verilmesini istiyecekti. Fakat Truva meclisi bu elçileri dinledikten sonra dehşetli kızdı, iki elçi canlarını ancak hakîm ve asîl bir adam olan Antenor'un işe karışması ile kurtarabildiler ama o, yaptığı bu cömertçe hareket sayesinde, sonradan Truva şehri Yunanlıların eline geçtiği zaman hayatı bağışlandı ve Odysseus tarafından kurtarıldı.

Elçiler bu şekilde geri gelince savaş da başladı. Yunanlılar Skamandros (Menderes) vadisinde karaya çıktılar ve İlion surlarının karşısına müstahkem ordugâhlarını kurdular. Sonra bu

kuvvetli dayanak noktasından faydalanarak içerilere doğru seferler tertiplemeğe başladılar. Fakat İlion, yani Truva, kalın surlarının ardında sarsılmadan mukavemet ediyordu. Böylece savaşın ikinci yılı geldi çattı.

Savaş birçok inanılmaz, acıklı safhalar geçirdi. Bunu en iyi Homeros, İlyada destanında anlatmıştır ki Truva'yı koruyanların en yiğidi olan Hektor'un Akhilleus tarafından şehrin surları önünde öldürülüşü ile sona erer.

Böylece de ünlü atın sahneye çıktığı safhaya erişmiş oluruz.

ODYSSEUS'UN "TAHTA AT" KURNAZLIĞI

Truva şehri bütün hücumlara karşı koydu ama Yunan ordusunun beyni olan Odysseus şu çareyi ileri sürmüştü :

"— Koskocaman bir tahta at yapalım. İçine asker dolduralım, sonra atı deniz kıyısında bırakalım. Kalenin içinde Athena'nın tapınağı var. Bu atı o tapınağa adadığımızı söyliyelim. Beri yandan ordumuz gemilere binsin, yurduna döner gibi yapsın. Bunu görünce Truvalıların içlerine güven gelecek, bizim savaş vasıtasını (yani içi asker dolu atı) kendi elleriyle kalelerine sokacaklardır. O zaman yalandan yola çıkmış gibi yapan ordu geri dönecek, ara yerde şehre hakim olacak olan atın içindeki askerlerle birleşecektir. Atın içine girecek olan seçme askerlerin başına da ben geçeceğim."

Bu plân pek beğenildi, hemen kabul edildi ve muazzam atın inşasına girişildi. Dülger Epeios bu işin idaresini üzerine aldı. Bunu da bizzat tanrıça Athena'nın yardımı sayesinde başardı : Odysseus tanrıçanın gözdesi haline gelmişti çünkü.

Fakat bu büyük maceraya girişmeden önce bazı ihtiyat tedbirleri almak, araziyi keşfetmek ve bu iş için hazırlamak gerekiyordu.

ODYSSEUS - HELENA ARASINDA İŞBİRLİĞİ

Odysseus bu işi kendi üzerine aldı. Dilenci kılığına girdi, vücudünün orasına burasına yalancıktan yaralar açtı ve böylece kılık değiştirdikten sonra şehre girip etrafı iyice inceledi. Hatta kendisini Güzel Helena görüp tanıdı. Odysseus ona da girişilen teşebbüsü anlattı, kendisine suç ortaklığı yapmasını sağladı, ki bunun nasıl olduğunu da ileride öğreneceğiz.

Truvalılar kalenin surlarında bir gedik açtıktan sonra içi, Yunan askeri dolu kocaman tahta atı şehre sokmağa hazırlanıyorlar.

Ondan sonra Odysseus ordugâha döndü ama dönüş yolu üzerinde rastladığı birçok Truvalıyı öldürmekten de geri durmadı.

Fakat iş bu kadarla bitmiş değildi. Eskiden her şehrin bir koruyucu tanrısı, ya da tanrıçası vardı. Bunun, adına "Palladion" denen kutsal heykeli, yine kendi adını taşıyan tapınakta gayet sıkı bir muhafaza altında bulundurulurdu. Truva şehrinin koruyucu tanrıçası, Athena idi. Şehri ele geçirmeden önce de onun heykelini ele geçirmek gerekiyordu.

Bunun üzerine Odysseus'la Diomedes gizlice şehre, sonra tapınağa girdiler, bekçileri öldürdükten sonra koruyucu

heykeli alıp Yunanlıların ordugâhına döndüler.

Palladion'un, yani heykelin böylece ele geçirilişinden sonra artık hazırlıklar tamamlanmış oluyordu. Program gereğince de tatbikata başlandı.

Yunan ordusu, karargâhının kulübelerini yaktıktan sonra gemilere bindi ama pek uzağa gitmedi. Tenedos adasında kaldı.

TRUVALILAR TAHTA ATI SEYREDİYORLAR

Kadın - erkek bütün Truvalılar ordunun sözde gidişi üzerine ovaya yayıldılar, kıyıda terkedilen kocaman tahta atı seyre başladılar.

Ne yapmak gerekiyordu? Hakîm kişiler bunu görüşmek için başbaşa verdiler. Atı yakmalı mı, denize mi atmalı, yoksa kurtulan şehre mi getirmeliydi? Bazıları onun kocaman karnında düşmanların saklanmış olacağından çekiniyorlardı. İşte bu noktada Güzel Helena, Odysseus'un suç ortağı sıfatiyle işe karıştı, Truvalıların içlerine güven gelsin diye bir hiyleye başvurdu! Atın çevresinde dolaşarak ve herbirinin karısının sesini taklid ederek, atın içinde saklı cengâverleri, adlarını söyliyerek çağırdı.

Fakat atın içinden hiç bir cevap çıkmayınca, Truvalılar daha fazla çekinmeğe lüzum görmediler, atı sürükliye sürükliye surların önüne kadar getirdiler, içeriye sokabilmek için surların bir kısmını yıktılar, sonra atı kaleye kadar çıkardılar. Truvalıların sevincine son yoktu, düşmanlardan kurtulmuşlardı ya, on yılı aşan eziyetli anları unutmuşlardı artık. Büyük bir ziyafet düzenlediler, patlıyasıya şarap içtiler. Sonra sızıp kaldılar. Böylece facianın son perdesi başlamış oldu.

TRUVA YAĞMA EDİLİYOR

Yunan ordusu yalandan gidişi sırasında karada bir casus bırakmıştı, adı Sinon'du. Atın surlardan içeriye girdiğini öğrenince, Sinon ilerideki burunda büyük bir ateş yaktı. Bu bir parola idi. Yunan ordusunun şefleri, teşebbüsün başarıya ulaştığını böylece öğrenmiş oldular. Ordu Tenedos adasından ayrıldı, gecenin karanlığında sessizce karaya çıktı. Arayerde, atın içinden dışarıya fırlıyan askerler, şehrin kapılarını ele geçirmişlerdi. Böylece de Truva şehri nihayet Yunanlılar tarafından ele geçirilmiş oldu.

Bundan sonraki safhalar, öldürme ve yağma safhalarıdır. Tam on yıl savaşıp düşmana karşı koyan Truva şehri bir gece içinde yakılıp yıkıldı, yağma edildi. Erkekler karşı koymağa kalkıştılar ama başaramadılar, hepsi kılıçtan geçirildi. Kadınlar da esir edilerek alınıp götürüldü.

Kral Primaos'un kızı olan Kassandra bunlar arasındaydı. Hektor'un karısı olan Andromakhe de Neoptolemos'un eline düşmüştü, bu adam onun oğlu Astyanaks'ı hunharca öldürdü (Başkalarına göre ise çocuğu Odysseus öldürdü). Helena Menealos tarafından geri alındı, kocası da yine Menelos tarafından öldürüldü. Fakat bu koca, Helena'yı kaçırmış olan Paris değildi, o daha önce ölmüştü. Helena'nın son kocası Deifobos'tu, böyle kadınlar kocasız yapamıyorlardı çünkü.

Böylece Truva savaşı sona ermiş oldu. Galipler ganimetleri aralarında paylaştıktan sonra yurtlarına döndüler.

Çeviren : S. TİRYAKİOĞLU

TARİH ve POLİTİKA

Gerçek tarihin geleceğin politikasını kendi hamuruyla yuğurma hakikatına rağmen, politikaya sürünmeme gayretimizi bilirsiniz. Bu temeli zedelemeden Sizlere her sayı, sahasının üstadına, tarihin bağrından yarınlara sesleniş'i bir tek sahifeye sığdırmasını rica etmiş ve ilkini geçen sayımızda sunmuştuk. Bu sayıda da ikinci yazıyı takdim ediyoruz :

VARDAR ALİ PAŞA

Sivas Beylerbeyi Vardar Ali Paşa, memleketsever, merd, gerçekçi bir vezirdi. Sultan İbrahim'in israf ve havaîliğinin ülkeyi felâkete sürüklediğini gördü, iyâlet beylerbeylerine başvurdu :

"— Devlet elden gider. Bu topraklar ecdadın, halk Allahın emânetidir. Zulme ve haksızlığa rızamız olmadığını ilân edelim. Gerekirse karşı çıkalım." *dedi. Çevresi de, bu çağrıya muhatab olanlar da Ali Paşadan yana oldular.*

Sultan İbrahim, Ali Paşanın hareketini "Huruc-u ales - Sultan" *sayıp onu asî ilân edince, Sivas Beylerbeyine alkış tutanlar, Padişah Fermanına boyun eğip onun üzerine yürüdüler. Ali Paşa yenildi ve kendisine* "Dâvân sahihtir. Elbet beraberiz..." *diyen İbşir Paşa tarafından idam edildi. Ali Paşa'nın son sözleri şu oldu :*

"—Ben hak söyledim diye başım kesilir. İbâdullaha zulmetmenin mülkü harâb ettiğini sen dahi bilirsin. Can korkusu ve ikbâl hırsı zâlimden yana oldukça benim gibi saf kişiler söz kapalı yerde iken hak verenlere aldanır, iş er meydanına dönünce böyle tek kişi kalırsa, Paşa karındaş, Azrail en yiğit dosttur. Haydı işin tez bitir..."

Sultan İbrahim, Vardar Ali Paşayı İbşir Paşaya öldürttükten sonra İbşir'i de hayatta bırakmadı: Mühr-ü Hümâyun vaadiyle İstanbul'a davet edilen İbşir'in başı Üsküdarda kesildi...

O devirde hak ve halk için yükselen sesleri kısmanın kesin ve sert çâresi buydu. Daha sonra başka çâreler bulundu.

Mithat Paşa, kendisinin yaptığı Kanun-u Esasî'nin 113 üncü maddesi gereğince hudud dışı *edilirken, İngiliz sefiri Lord Hanri Eliot şöyle yazıyordu :*

"— Mithat Paşanın bizzat hazırladığı hürriyet kanunu hükümlerine göre memleketinden kovulabilmiş olması zamanımızda ancak Osmanlılarda rastlanacak garib hadiselerden birisidir."

* * *

Elimde, İttihad ve Terakki devrinde, Cemal Paşadan birer kalyon korveti tahsisatı, *Birinci Dünya Harbi müddetince evlerine gönderilmiş olan* erbab-ı kalem'*in listesi var ki, halk süpürge tohumu yerken :*

"— Bunlar, ülkenin fikir adamlarıdır. Elbet de bir kalyon kaptanı kadar memleketin mukadderatında yerleri vardır..." *düşüncesiyle, yiyecek, içecek ve giyeceklerini evlerine kadar gönderten Cemal Paşanın da arasında bulunduğu memleketi terke mecbur olmuşlar için :*

"— Firâren, yefurrû, firârâ..." *arûz hicvini kafiyeleştirenler, işte bütün harb boyunca, Bahriyeden erzak, Başkumandanlıktan tahsisat alan* erbab-ı kalem *arasından çıkmıştır!*

Süpürge tohumu yiyip, her aile kütüğünde bir kaç şehidi de olan HALK, kırgın bile olsa susması'*nı bilmiştir: Cemal Paşa Tiflis sokaklarında şehid edildiği günlerde Kasımpaşa camiinde ruhuna mevlîd okutanın kim olduğunu bilmediklerini, rahmetlinin oğlu Behcet Cemal anlatırdı...*

Bunların İbşir'den farkı nedir ?

Gerçek şu : Bütün ümitlerin iflâsında yüreksizliğin *ve utanmaz bir* vefasızlığın *kara damgası var!*

Böyle geldi, böyle gidiyor...

Müşahit

CEDLERİMİZİN GÜZEL SANATA ÖLMEZ HİZMETİ

SELÇUK ÇİNİ SANATI

YAZAN : ERDEM YÜCEL

Kurulmakta bulunan Vakıflar Genel Müdürlüğü Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesinde Beyşehir Demirli mescid mihrabına ait 1314 tarihli Selçuk çini panosundan bir parça.

Türklerin en eski ve en fazla gözü okşıyan sanatlarından birini teşkil eden çinicilik, mimarinin yanı sıra gelişerek onun ayrılmaz unsurlarından olmuş, âbidelerin daha muhteşem, daha monümental görünüş kazanmasına sebep olmuştur.

Eski Türklerin, sertleşmiş toprak anlamına gelen, "kâşi" diye adlandırdığı çini kelimesi, sonradan Çinde yapılan porselenlere benzediğinden, Osmanlılar tarafından bugünkü anladığımız anlamda kullanılmağa başlamıştır. 18. yüzyıldan evvelki arşiv vesikalarında ise sık sık kâşi sözüne rastlamış olmamız da bu hususu açıkça teyid etmektedir.

Mamafih o zamanlar kâşi denildiği gibi, sırça kelimesi de kullanılmıştır. Nitekim 1243 yılında inşa edilen Konya'daki Sırçalı Medrese ismini bu yüzden almış, gene Fatih'in 1472 yılında yaptırdığı Çinili köşke ait eski kayıtlarda, Sırça köşk tabiri kullanılmıştır. Hatta bu arada renkli çiniler anlamına gelen "Sürucu münakkaşe" ibaresine de rastlanılmaktadır .(1)

Çini kelimesi, ilk porselenlerin Çinden getirilmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Fakat eski keramik sanatı da Çine hiç şüphe yok ki, Uygur Türklerinin bir hediyesidir. Zira Konya Alâeddin tepesindeki Kılıç Aslan Sarayı hafriyatında bulunan insan figürlü keramikler, A. Von Le Coq'un bulduğu Uygur mabetlerindeki örneklerile çok yakın benzerlikler göstermektedir. Milâttan 25 yıl kadar önce Çinliler tarafından bilinen çiniciliğin merkezi Orta Asya olup, oradan kopup gelen Büyük Selçuklular tarafından Batıya, kendi hâkimiyetleri altındaki bölgelere getirilmiş ve oralardaki mahalli sanatkârlar sayesinde de bu sanat geliştirilmiştir.

(1) Tahsin Öz, Türk Çiniciliği "Aylık Ansiklopedi" İstanbul 1948, C. 4, s. 1270.

İLK ÇİNİ ÖRNEKLERİ

Anadolu Selçukluları, Büyük Selçuklulardan kendilerine intikal eden çini sanatını, bünyeleri içerisinde yeni bir üslûpta daha da olgunlaştırarak, 16 ve 17. yüzyıllarda en parlak devresine ulaşan Osmanlı çiniciliğini hazırlıyan başlıca faktörlerden biri olmuşlardır. Bunlara ait bilinen ilk çini örnekleri umumiyetle tek renkli sırla yapılmış panolar olup, üzerlerinde bilhassa yeşil, lâcivert, firûze ve mor renkler hakkiyle tatbik edilmiş, kazıma veya kakma tekniği ile de motifler işlenmiştir. Bu devre ait çinilere, her renk, her motif yapılamamakla beraber, gerek teknik ve gerekse sırlarda son derece muvaffak olunmuştur.

Başta Konya olmak üzere Selçukluların yerleşmiş oldukları şehirleri süsleyen âbidelerin çinileri mozaik veya tek rengin hakim olduğu panolar halindedir. Bu çiniler üzerindeki motiflerin ekseriyetini geometrik bir takım şekiller, ilkel rûmiler, yıldızlar ve girift örgü motifleri teşkil etmektedir.

Bunlara benzer geometrik örnekler ve renkleri 150 yıl sonra Semerkant'ta Timur devrinin Şah Zinde türbeleri çinilerinde görüyoruz. Çini ustalarının karşılıklı olarak Anadolu'dan İran'a ve İran'dan Anadolu'ya gidip geldikleri anlaşılıyorki kitâbelerde görülen isimler de bunu teyid etmektedir. (2)

ALÂETTİN KÖŞKÜNÜN VE KUBADÂBÂD SARAYININ ÇİNİLERİ

Konya'da 1160 yılında Kılıç Aslan II (1155 - 1190) tarafından inşa ettirilen Alâettin köşkünün duvarlarını süsliyen ve kazılar sırasında ele geçen çiniler, şüphesiz ki Selçuk sanatının yarattığı en güzel örneklerdir. Minâi tekniğinde yapılan bu çiniler üzerinde yedi renk ahenkli bir şekilde kompoze edilmiş, aralarında ise yer yer altın yaldızlar kullanılmıştır. Halen Konya ve Berlin müzelerinde bulunan bu çiniler üzerindeki belli başlı motifleri bağdaş kurarak müzik aleti çalan bir şahıs, bir süvari ve bir hükümdar teşkil etmektedir.

Alâeddin Kaykubatın (1220 - 1237) Beyşehir gölü kıyısında yaptırdığı Kubadâbâd sarayında yapılan hafriyatlar, sır altı tekniğinde yapılmış birçok çini örneklerini daha ortaya koymuş bulunmaktadır. Selçuklu resim sanatı bakımından incelenmeğe değer bir konu teşkil eden bu çiniler üzerinde insan figürlerinin yanı sıra bol miktarda gayet canlı ve hareketli hayvanlar da görülmektedir. Çeşitli şekillerdeki bu çinilerden haçvâri olanlar, zengin bir desen ve renk armonisi göstermekte olup, bilhassa duvar süslemelerinde gayet mebzul olarak kullanılmışlardır. Sekiz köşelilerde ise insan, hayvan figürleri ile nebâti tezyinatlar işlenmiş, ayrıca uygun yerlere Selçuk nesihi diye vasıflandırabileceğimiz bir takım yazılar yazılmıştır. Ayrıca bütün bu motiflerin üzeri gayet ince, şeffaf bir sır ile kaplanmış bulunmaktadır.

Acaba Kubadâbâd çinileri, ona en yakın ve en büyük merkez olan Konya'da yapılmış ve sonra oraya mı taşınmıştı ?

Kubadâbâd araştırmaları sırasında çini fırınlarında kullanılan taşlar ele geçince, bu soru kendiliğinden halledildi. Zira çini fırınlarının duvarlarında kullanılan taşlar, üzerine türlü renkte çini sırları akmış ve sonra da kurumuş olarak mevcuttu. Bunların yardımıyla Kubadâbâd çinilerinin yerinde yapılmış olduğu kanaati kendiliğinden hasıl olmaktadır. (3)

BİLİNENLER VE BİLİNMİYENLER

Alâeddin Keykubat, Antalya'ya 25 mil mesafede bulunan ve M. S. 2. yüzyılda mimar Zenon tarafından inşa edilen Aspendos (Belkıs) tiyatrosunun abidevi sahne kısmını saray haline getirtmiş ve burasını tamamen çini ile kaplatmıştı. Son hafriyatlar sırasında meydana çıkarılan ve halen Antalya müzesinde bulunan bu çiniler, işçilik ve teknik bakımından Kubadâbâd çinileri ile çok yakın benzerlikler göstermektedir. Burada kullanılan belli başlı motifleri bağdaş kurmuş bir Selçuk hükümdarı ile zengin hayvan tasfirleri teşkil etmektedir. Ayrıca Alâeddin Keykubat'ın kayseri yakınında yaptırdığı Keykubâdiye sarayındaki araştırmalar da, firûze renkli sır altına yapılmış siyah motifli bir takım çini levhaları daha ortaya koymuştur.

Anadolu'da devam eden arkeolojik araştırmalar ve vakıf âbidelerinin onarımları sırasındaki çalışmalar, zaman zaman yeni Selçuk saraylarının ve dolayısıyla çinilerinin mevcudiyetini ortaya koymaktadır.

Bu arada Vakıflar Genel Müdürlüğünce onarılmakta olan Konya'nın Ilgın ilçesindeki Lala Mustafa Paşa manzumesinin arastası üzerinde, toprak dolgu arasında bulunan bir çini parçası, bize

Mozaik tekniğinde firuze ve patlıcanî renkte yapılmış Selçuk devrine ait geometrik örgülerden ibaret bir çini pano.

(2) **Ernst Diez, Oktay Aslanapa, Türk Sanatı, İstanbul 1955, s. 212.**

(3) **Zeki Oral, Kubadâbâd Çinileri "Belleten" Ankara 1953, S. 66, s. 209 - 223.**

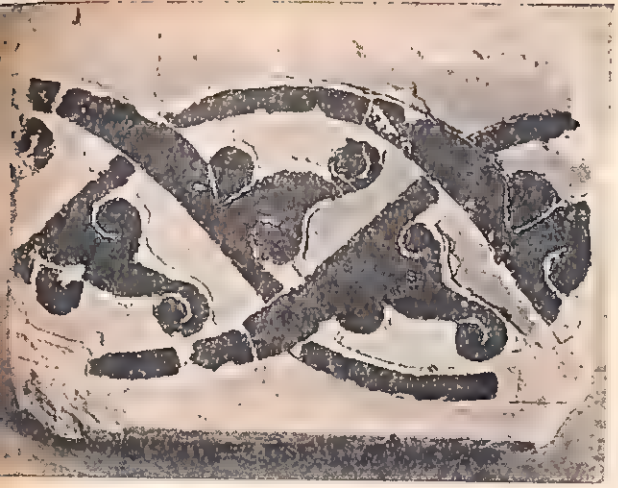

Mozaik tekniğinde Firûze ve Patlıcanî renklerde yapılmış Rumîlerden ibaret Selçuklulara ait bir çini parçası.

tanınmıyan bir Selçuk sarayının daha mevcudiyetini haber vermektedir. (4)

SARAYLARIN VE MABEDLERİN ÇİNİLERİ ARASINDAKİ FARKLAR

Bütün bu misaller, Selçuk saraylarının göz alıcı çeşitli renklerde, altın yaldızlı, minâi ve perdah tekniğinde yapılmış çiniler ile kaplı olduğunu göstermektedir ki, bu da yapıların daha gösterişli, daha zengin bir görünüş kazanmalarına sebep olmaktadır.

Selçuk saraylarındaki bu figürlü, zengin ve o nisbette hareketli çinilere mukabil devrin dinî yapılarında, tamamen bunların aksine, daha ağır ve ciddî bir mozaik tekniğinin hakim olduğu görülmektedir. Bu gibi yapılarda duvarları, kubbeleri, mihrapları kaplıyan çiniler büyük panolar halindedir, üzerlerinde mavi, firûze, lâcivert ve mor renkler kullanılmış, fakat bu arada yeşil ile kahverengine de rastlamak mümkündür. Çiniler üzerindeki en karekteristik motifler, geometrik şekiller, yıldız, rozet, örgü şeritleri ile sayısız nebâti tezyinat, rûmiler, spiraller, kıvrık dallar, palmet ve lotüs çiçekleri teşkil etmektedir.

Bunlar arasında Konya'da 1220 yılında inşa edilen Alâeddin camiinin mihrabını kuşatan bordürler ile kubbe eteğini kaplıyan panolar, bugün için tarihi bilinen en eski Selçuk çinileridir. Tamamen mozaik tekniğinde yapılan bu çiniler üzerinde birbirine sarılan kıvrık dallar, cazip bir desen örneği göstermektedir. Kubbe eteklerindeki küçük üçgenler üzerinde ise, mozaik tekniğinde birbirlerinden farklı geometrik şekiller görülmektedir.

Böylece Konya'daki en eski camiin çinileri geometrik, yazı dekoru zengin ve olgunlaşmış örneklerini gösteriyor ki, bu hal Anadolu Selçuklularının çini sanatını da beraberinde getirdiklerine işaret eder. (5)

Amasya'da 1242 tarihli Burmalı minare camiinin türbe mihrabını çevreleyen bordürler, dört sıra halinde dört köşe firûze renkli Selçuk çinileri ile kaplanmıştır. Bundan bir yıl sonra 1243 de Konya'da inşa edilen Sırçalı medresenin çini mozaikleri ise, daha da zengin örnekleri bünyesinde toplamış olduğunu görüyoruz. Burada aynı zamanda bu nefis çinilerin, ustasının da ismi panolar üzerine yazılı bulunmaktadır. "Amel-Muhammed bin Osman el benna el Tûsi" ismindeki bu ustanın İran'dan, Tûs şehrinden geldiği belirtilmiştir. (6)

1252 tarihli Konya Karatay medresesinde duvarları ve kubbeyi kaplıyan eşsiz çiniler ile Selçuk çini sanatı zirvesine ulaşmıştır. Gayet ince ve o nisbette zengin işçiliğe sahip kubbedeki firûze renkli, yıldız şeklindeki motifler, âdeta gökyüzünü andırmakta, altındaki örgülü kûfi friz ise, buraya daha uhrevi bir hava vermektedir.

Medresenin tezyinatının heyeti umumiyesinde geometrik motifler ile kûfi yazı dekorlarının hâkim olduğu ve diğer Selçuk çinilerindeki karekteristik elemanlardan olan nebâti şekillerin, rûmilerin ikinci plâna atıldığı görülmektedir.

Karatay medresesinin duvarları aslında tamamen çini ile kaplı olmasına rağmen, bunların büyük bir kısmı zamanla dökülmüş ve yerleri bomboş kalmıştır.

Selçuk çini sanatının en nâdide eserlerini bünyesinde toplıyan bu yapılardan başka Kayseri, Malatya, Akşehir, Kırşehir, Beyşehir, Tokat ve Harput gibi şehirlerde daha çeşitli, daha zengin örneklere rastlamak daima mümkün bulunmaktadır.

---

(4) **Yılmaz Önge, "Ilgın'da bulunan figürlü bir çini parçası", Türk Kültürü, Ankara 1966, s. 48, s. 1139 - 1140.**

(5) **Oktay Aslanapa, Anadolu'da Türk çini ve keramik sanatı, İstanbul. 1965, s. 4.**

(6) **Ernst Diez, Oktay Aslanapa, Türk Sanatı, İstanbul. 1955, s. 214.**

RUSYA ve ŞARK MESELESİ **Milletler, hüviyetlerine en yakışan bir hayvanla sembolize edilirken, Rusya için her devirde kullanılan AYI'dır. Çoğu zaman karikatürlerde, Beyaz Ayı tercih edilir. Yukarıdaki klişe, Kırım savaşı sırasında "Hellenikon Mellon" adlı Yunan gazetesinde çıkmıştır: Rusya, bal peteği halindeki Şark Meselesi'nin nimetiyle midesini doldururken, birer sivrisineğe benzetilen Kırım Harbi müttefikleri, yâni Osmanlılar, İngilizler ve Fransızlar, AYI'nın keyfini kaçırıyorlar!.. Atina'ya göre Kırım savaşında Moskofları dize getiren müttefikler, Yunanistanın ve Ortodoks kilisesinin koruyucusu için sadece birer sivrisinektir!..**

1868 de Girid üzerinde Rus - Yunan hazırlığı

YAZAN : CEMAL KUTAY

Osmanlı Padişahları arasında, milletlerarası bir sergiyi, yabancı ülkelerde ziyaret eden ilk tâcidar, Sultan Abdülâzizdi. 21 haziran 1867 de başlıyan ve on bir günü Paris'te geçen bu yolculuğun görünürdeki sebebi, Fransa'da önce Cumhurreisi olarak iktidara gelen, fakat daha sonra İmparatorluğunu ilân eden Üçüncü Napolyon'un, büyük masraflar ve emeklerle hazırlattığı *Paris Beynelmilel Sergisi*'ne, Osmanlı Padişahını şeref misafiri olarak davet etmesi idi. Aslında *ise,* artık esas hatları belli olan *Şark Meselesi*'nde, Fransa, bir müddettir kaybettiği, fakat Kırım Savaşından sonra tazelenen kuvvetini bir Osmanlı - Fransız ittifakı ile sağlama bağlamak isteğindeydi.

O tarihte sadaret mevkiinde olan Mehmet Emin Âli Paşa da, böyle bir yakınlaşmayı devletin menfaatlerine uygun buluyordu: Rus Çarlığında, babasının yerine geçen İkinci Aleksandr, koyu bir Pan - Slavist siyaseti takib etmiye baş-

lamıştı. Rusya, bir taraftan Sırbistan ve Karadağdaki ayaklanmaları desteklerken, öte taraftan artık Etniki-Eterya'nın resmî bir merkezi haline gelen Petersburg'dan kopup gelen tahriklerle, Girid adasındaki huzursuzluk karşılıklı kan dökülmesine yol açan gergin safhasına erişmişti. Âli Paşa istiyordu ki, Rusya'nın bu açık tutumuna karşı, Fransa, Şark'da takib ettiği siyasete, Sultan Aziz'in şahsında vuzuh versin... Donanmamız, gün geçtikçe kuvvetleniyordu. Daha sonra serasker ve sadrazam olan Hüseyin Avni Paşa, Karadağ cephesinde zafer kazanmış, büyük Devletlerin müdahalesiyle duran ileri hareketlerimiz Ruslar için darbe olmuştu. Tanzimat'ın ülkede yarattığı ümid havası, ciddî ıslâh hareketleriyle Paris muahedesinin Osmanlı devletinin mülk tamlığını koruyan maddesinin gerekçesi nizamlaşmayı, her türlü kötü tenkidleri yıkacak değeriyle Batının önüne çıkarmıştı. TUNA vilâyetinde Mithat Paşa, mucizeler yaratmıştı: Viyana Sarayı, dünyanın ilk yaş meyve kooperatifi denebilecek olan *Araba Şirketleri*'nin ilettiği taze üzümü yiyordu!.. Ekonomik gelişme, eşkiyalığı durdurmuş, yerli sekenenin hürriyet havası içinde katıldığı mahallî idarelerle imâr işleri hızlanmış, sanayi mektepleri, ikraz sandıkları, zirai kredi, üç yılda, bugünkü Bulgaristan, Yugoslavya ve Romanya'nın bir kısmı ile, Selânike kadar o koskoca bölgeyi kapsıyan TUNA vilâyetinde Osmanlı hâkimiyetini, yaşanılan devrin ekonomik ve sosyal ölçüleri içinde gıbta telkin eden örnek olarak Batı'nın önüne koymuştu.

SULTAN AZİZ'İN PARİS SEYAHATİNDEN SONRA GİRİT

Vekârlı, mağrur, haşmetli hüviyeti ve gerçekten *erkek güzeli* varlığı içinde Osmanlı tâcidarı, bütün Avrupayı hayran bırakmıştı. Kendisine refakat eden Hariciye Nazırı Keçeci Zade Fuad Paşanın değeri, bu yolculuktan Bab-ı Âlinin beklediği bütün müsbet sonuçları, fazlasıyla temin etmişti.

Osmanlı devletini bir gaileden koruyarak, kendi siyasetini takib için elverişli muhiti bozmamak istiyen Üçüncü Napolyon, Sultan Aziz'le görüşmesi sırasında, Girit meselesini mevzuu bahsetmek istemiş, heybetli Osmanlı Pâdişahı, cidden şâhane bir tavır ve mahabetle : *"— Girit cezîresi ecdad-ı izâmımın kan bedelidir."* demiş, mevzuu kapatmıştı. Fuad Paşanın ince zekâsı ve nüktelerine hayran olan Üçüncü Napolyon, Osmanlı Hariciye Nazırından bu mevzu üzerinde kendisine yardım etmesini istemiş, Osmanlı Hazinesinin bilhassa ısmarlanan Harb gemileri dolayısiyle sıkıntıda olduğunu da bildiği için Fuad Paşaya, yarı şaka, yarı ciddî :

"— Sayısız adanız var... Şu Girid adasını satmaz mısınız?" sualini sorunca, Fuad Paşa, tereddüdsüz müsbet cevap vermişti :

"— Hay hay Haşmetmeâb... Memnuniyetle satarız!.."

Bu cevaptan ümidlenen Fransız İmparatoru cevabı ciddiye alarak : *"— Kaça satarsınız?"* deyince, zekî ve nüktedân Osmanlı Paşası, taşı gediğine koymuştu :

"—Aldığımız fiata satarız Haşmetpenâh... Acaba talibi var mı?"

Malûmdur ki, Girid, oluk gibi dökülen ve yirmi dokuz yıl muhtelif safhalar halinde devam eden çetin savaşlardan sonra tamamen fethedilmişti.

Bu cevap karşısında susmak sırası, Üçüncü Napolyon'a gelmiş ve Girid, Sultan Aziz'in Avrupa seyahatinden sonra, müzakere masasında halledilebilecek mevzular olmaktan çıkmış, Bab-ı Âlide Ada üzerindeki asayiş tedbirlerini kuvvetlendirmişti.

RUSYANIN YENİ TAHRİKLERİ

Sultan Aziz'in Avrupa seyahatini, büyük bir dikkatle takip eden Petersburg, o tarihte, Kudüs'teki mukaddes yerler meselesinin Ortodoks - Katolik âlemi arasındaki anlaşmazlığı mükemmel siyasî tedbirlerle derinleştiren Âli Paşanın hareketine mukabele olarak, Girid konusunu ele aldı ve gözünü Bosna - Hersek'e dikmiş olan Avusturya - Macaristan imparatorluğunun da yardımı ile meselenin beynelmilel tahkik komüsyonuna verilmesini istedi.

Bu yıllar, YENİ OSMANLILAR'ın, devlet idaresini, yani kısaca Âli Paşa politikasını ülke içinde ve dışında yerdiği ve Meşrutiyeti İmparatorluğun mülkî tamamiyeti için talep ettikleri seneler

idi. Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşanın desteğine sahib olan YENİ OSMANLILAR'ın Avrupada yaptıkları neşriyatın tesirleri, memleket içinden çok dışında kendisini hissettiriyordu. Ziya Paşanın *Zafernâme*'sinde Âli Paşayı, Girid'i Yunanlılara teslim etmiş olmakla ittihamı hissî bir hücumdu. Tanzimatın bu muhterem siyasîsi, bilâkis, Girid'in kuvvetli bir donanma olmadan muhafaza edilemiyeceği hakikatını kavramış ve Sultan Aziz'in bu mevzudaki temâyülünü müsbete kullanarak Osmanlı donanmasını, Akdenizde, İngiltereden sonra *ikinci kuvvet* yapabilme mertebesine eriştirmişti. Ruslar, mevzuun beynelmilel araştırma komüsyonuna havalesini istedikleri zaman, meselenin Osmanlı devletinin iç işi olduğunu ifade ederek reddetti, fakat alınmış tedbirlerin 1856 Paris anlaşmasına tamamen uygun olduğunu da tasrih etti. Londra ve Paris, İstanbul'u destekliyorlardı. Artık, PRUSYA'dan birleşmiş ve kudretli Almanya'yı yaratmak davasını son safhasına getirebilmiş olan Prens Bismark, Rusya'yı zayıf düşürmek ve Fransa ile Alsas - Lorren üzerindeki kozunu paylaşmada, Rus Çarlığını müdahale edemiyecek halde görme siyaseti ile Petersburg'a yardımcı oldu. Osmanlı devletini hedef tutan bu yeni komplo, Atina'nın Girid üzerindeki hırsını, Ada'ya papaz kılığında zabitler sokmak ve kıyılara korsan gemileri göndermek suretiyle alevlendirdi.

HÜSEYİN AVNİ PAŞANIN GİRİD KUMANDAN VE VALİLİĞİ

İstanbul'daki İngiliz ve Fransız sefirleriyle, devletin alacağı asayiş tedbirlerinin Rusya ve Yunanistan'da yapacağı akislere karşı Batı Demokrasilerinin yardım teminatını alan Âli Paşa, Hariciye Nazırı Fuad Paşanın tavsiyesiyle, o günlerde Tırhala kumandanı olan Hüseyin Avni Paşayı, fevkalâde selâhiyetle Girid vali ve kumandanlığına tâyin etti.

Bu tâyin, Bab-ı Âlinin icab ederse, Macar mültecileri meselesinde olduğu gibi, Rusya ile harbi göze aldığını gösteriyordu. Nitekim, redifler terhisi durduruldu, Tesalya Ordusuna yeni kuvvetler gönderildi, Karadağın tenkili için kesin tedbirler alındı. Bir savaşın bulutlarının Osmanlı sınırlarında toplanması

Rus Çarı İkinci Aleksandr'dan önce Paris'e gelmiş olan Girid asîlerinin lideri Konstantin Tertiris.

Avrupayı heyecanlandırdı : Hatta büyük gazeteler, hususî muhabirlerini cephelere gönderdiler. Çetine çevresinde harekât yapan Abdülkerîm Nadir Paşanın ordusu, Karadağlıları ağır bir bozguna uğrattı ve Âli Paşa, Rus sefiri İğnatyef'in sert notasını, daha ağır üslûbla reddetti.

Kandiye ve Hanya çevresindeki eşkiyaları tepeliyen Hüseyin Avni Paşa, Resmo'da ciddî bir temizliğe girişti. Ele geçen esirler arasında, papaz kıyafetine girmiş Rus ve Yunan kurmayları vardı. Hüseyin Avni Paşa, bunların hüviyetlerini tesbit ederek, Girit'teki yabancı konsoloslarla gazete muhabirlerine teşhir etti. Batı matbuatında geniş ölçüde yer alan haberler ve fotoğraflar durumu daha gergin hâle getirdi. Rusya; İngiltere ve Fransa'nın Bab-ı Âli'yi böylesine desteklemekte devam etmeleri halinde bir savaşı göze alamadığı için, başka yolu tercih etti : Fransa'yı, Şark meseleleri üzerinden çekmeyi tecrübe etti!

İKİNCİ ALEKSANDR PARİS'E GELİYOR

Ve, Rus diplomatı Prens Gorçakof'un maharetli bir plânı başarı ile tatbik edilerek, Paris ile Petersburg arasındaki buzların eritilmesine girişildi: Öyle bir

PARANIZIN EMNİYETİ
APARTMAN DAİRELERİ
VE
PARA İKRAMİYELERİ

TÜRKİYE EMLÂK KREDİ BANKASI

TARİH — 220

(Basın: 10645 —A— 20139)

Mevduatta
yüzde
yüz!
Artış

TÜRKİYE HALK BANKASI A.Ş.

TARİH — 221

(Basın: 10464 —A— 20105)

1967 YILINDA

ZİRAAT BANKASI

TARİH — 224

(Basın: 10360 —A— 20084)

EN VERİMLİ KUYU

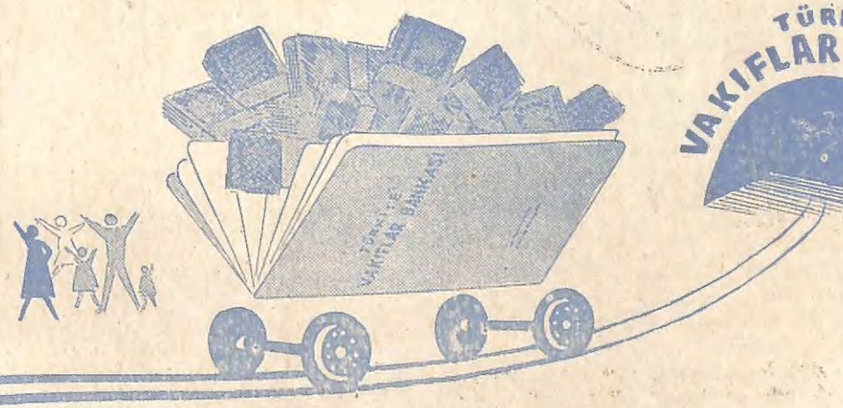

TARİH — 226

(Basın: 16011 —A— 8093)

TARİH Konuşuyor

CİLT : 7

SAYI : 37

125 KURUŞ

ŞUBAT 1967

durum hasıl oldu ki, Üçüncü Napolyon, Rus Çarını Paris'e davete mecbur kaldı!

Hadisenin buraya kadar olan kısmı, normal diplomatik seyri takip etmişti. Fakat Bab-ı Âli'nin, Fenerli Rum Beylerinden -*Hayrettin Nedim Beyin vesaik-i siyasiyesinde kaydettiğine göre...*- itimada şayan bir şahsiyetten öğrenildiğine göre, Atina'dan bir heyetin Petersburg'da, teşebbüsler yaparak, İkinci Aleksandr'in Paris'teki temasları sırasında, Girit'ın Yunanistan'a ilhakının Fransaca benimsenmesini temine gayret etmiş ve Rus Çarından vaad alınmıştı. Bâb-ı Âli doğruluğuna güvendiği bu haber üzerine, Paris sefiri Ahmet Vefik Paşanın dikkatini çekmişti.

Paris'te cereyan eden hadiseler, Etniki - Eterya'nın nasıl güç inanılır bir propoganda gücüne sahib olduğu ve Rusyanın Ortodoks kilisesinin nasıl tesiri altında bulunduğu yolunda ibretli bir misal teşkil etti: Paris'te, mukaddes Teodom töreni dolayısiyle tiyatro sahnelerinde görülebilecek tezahürler oldu. En büyük aktör de, bizzar Rus Çarı İkinci Aleksandr idi!..

★ ★ ★

Girid'in kaderini olduğu kadar, 1876 - 1877 Osmanlı - Türk savaşının nüvesini hazırlıyan hadisenin *Paris safhası*'nı, kısmetse, önümüzdeki sayının mevzuu olarak sunacağım.

ALTINCI CİLDİMİZİN KAPAKLARI HAZIRDIR

1 — Ciltleme ücreti, kapaklar dahil yine 7,5 liradır. Elinizdeki altı sayıyı sağlam bir ambalâj içinde teahhütlü olarak gönderiniz. Paket üzerindeki adresiniz lütfen tam ve okunaklı olsun.

2 — Cild bedeli 7,5 lirayı mecmualarla birlikte posta havalesi ile gönderiniz.

3 — Göndereceğiniz 7,5 lira içinde cildinizin adresinize takdim edilme masrafları da dahildir. Bu masraflar tarafımızdan ödenecektir. Bu sebeple idarehanemizden alınacak ciltler yine BEŞ liradır.

4 — Eski sayılarınızı da ciltlenmek üzere gönderebilirsiniz. Bu takdirde havalenize her cilt için 7,5 lira ilâve etmenizi rica ederiz.